

הדף כהן

תנועת הצופים היהודים במרוקו (1930-1956)

ראשית הצופיות היהודית במרוקו

ראשית הצופיות היהודית במרוקו נעוצה בהקמת "האיחוד האוניברסלי של הנוער היהודי" (U.U.J.J. - Union Universelle de la Jeunesse Juive) ב-1923 בפאריס, על ידי אמה פאלייר (Aimé Pallières, 1875-1949), נוצרי שהתגייר, וסוף נחמה, יהודי ממוצא יוגני שהי בפאריס. בשנת 1928 פרסם U.U.J.J. בכתביהעת שלום את תקנון הארגון. עיקר הרגש היה על "איחודה של ישראל ותחייתו של העם היהודי ועל התכרח לפעול לחינוך הנוער באמצעות לימוד והפצתה של הלשון העברית המודרנית, ולימוד תולדות העם היהודי. חובת הנוער היהודי היא לסייע בתמיכה חומרית ומנסרית לכינון מתודש של ארץ ישראל. כמו כן צוין באחד מסעיפי התקנון בנוגע לחינוך הגופני, "שיש לעודד בקרב הנוער היהודי את עשיית הספורט והתרגולים הגופניים, הקמת מחנות, טיולים ברוח של משמעת עצמית ושל חיידש עליידי הסכע".¹

אין להכחיש שהמטרות אליהן חתר U.U.J.J. הן מבחינת אינטלקטואליות, הן מבחינת המשמעת הקבוצתית והן מבחינת נושא הפעילות הגופנית. היו קרובות מאוד לעקרונות הצופיות. U.U.J.J. גילה עניין כבר בראשית שנות ה-20 בנוער היהודי שבקהילות הצפון-אפריקאיות.² בשלב מסוים הוא אף הסכים ליצג את ארגון הצופים היהודים של צרפת (Eclaireurs Israelites de France - E.I.F.) בקרב מספר קהילות יהודיות במגרב, כאשר אמה פאלייר ערך סיור בצפון-אפריקה ב-1929 למען ארגונו של U.U.J.J.³ פעולותיו של U.U.J.J. בצרפת ובצפון-אפריקה נשאו אופי צופי מובהק, אך למרות זאת לא הצליח הארגון להתקבל במרוקו, כשל התנגדות השלטונות הקולוניאליים הצרפתיים. ואומנם U.U.J.J. נגע בתחומים רבים שהפריעו למשטר הקולוניאלי. כגון: התרבות היהודית, הציונות, לימוד השפה העברית. E.I.F. החל את פעילותו באיחור-מה אחרי U.U.J.J., אולם ארגון זה היה צנוע יותר ביחס למטרות שמפץ להשיג בקרב הנוער היהודי, לפחות בתחילת דרכו. הארגון אכן הצליח בהשגת מטרותיו באופן עקבי, ובחלוף הזמן הלך וגדל מספר הסניפים של הארגון, הן במטרופולין והן בצפון-אפריקה.

מכיון ש-E.I.F. התו הארגון הצופי העיקרי שמשך אליו באופן קבוע את הנוער היהודי במרוקו, נתמקד בו ובאידיאולוגיה שלו.

שורשים במורה ב, יד טכניקן 1991

ליליס ג' . 1991
אשמי

Handwritten signatures and notes in the right margin.

E.I.F. נוסד ב־1923 בפאריס.⁴ בשנים הראשונות לקיומו הקדישה הוועדה הארצית של תארגון מספר ישיבות לתוכן האידיאולוגי של התנועה. ב־1924, כאשר תארגון הפאריסי Boys Scouts Juifs, בעל הנטייה הציונית-לאומית (רוויזיוניסטית) פנה בבקשה להצטרף ל־E.I.F., נדחתה בקשתו בשענה ש־E.I.F. שואף להכשרת צופים צרפתיים ממוצא יהודי בלבד.⁵ נראה כי מה שהפריע ל־E.I.F. במקרה זה היתה הלאומיות היהודית המוצהרת של אותו ארגון. אולם במרוצת הזמן ניבשה לעצמה תנועת E.I.F. עמדה בטבע הציונות. כבר בראשית שנות ה־30 אפיין ויכוח תמירי את ישיבות מנהיגי התנועה, ומחר מאוד התרו שני מחנות בעלי מגמות מנוגדות.

מחד גיסא עמד מחנה המתבוללים, שדחה כל מעורבות ציונית בפעילות ה־E.I.F. עם אנשי מחנה זה נמנו יהודים צרפתים מבטן ומלידה, שמלבד תפקידם בהנהגת E.I.F. מילאו תפקידים בכירים במוסדות הקהילתיים היהודיים בפאריס. בין האישים הבולטים ניתן לציין את הרב ליבר⁶ הנגבול ברימוס ריימס (Rheims),⁶ הרב ליבר הציע במכתב מ־20 בפברואר 1933 לגב' גמזון (Gamazon), המזכירה הכללית של E.I.F., את הנסוח הבא כבסיס לתורת התנועה: "אידיאל דתי רחב למדי מכדי לכלול את האידיאל הארצישראלי". הוא הוסיף שאין ביכולתו להרחיק לכת מעבר לכך, כי בעיניו יתפרש הדבר בתור: "א. קבלת הציונות המבוססת על העיקרון של לאומיות יהודית. ב. העמדת יחזות אורתודוקסית לצד ציונות חילונית".⁷ בהמשך המכתב איים הרב ליבר, שאם הציונות תיכלל בתורת התנועה יאלץ לפרוש ממנה. דבר שיצערו משום שלא מזמן דוקמה קבוצת צופים מ־E.I.F. בבית-המדרש לרבנים בפאריס, מוסד שבראשו עמד⁸ הנגבול ריימס (שהיה הנשיא בוועדה הארצית) טען בישיבה שהתקיימה ב־21 בנובמבר 1933: "אין לציונות, הנחשבת בתנועה המסיתת יהודים חזיים בצרפת לנטוש את מדינתם על מנת להתישב בפלסטין, כל קשר עם תנועת הצופים היהודים הצרפתים אשר מפרתה היוזמה היא להרגיל את תנועת היהודים הצרפתי לעסוק בצופיות ולאחזק את צרפת".

המחנה השני ב־E.I.F. המייחס לציונות כאפשרות להחיות את היהדות בצרפת. כשהנגבול ריימס טען באחד הדיונים בנושא הציונות, שהוא "מבקר בבית-הכנסת באופן מסורתי לזכרם של הוריי, הוא נענה על-ידי הממונה הארצי של התנועה גמזון: "דווקא זה בעיניו יהדות מתה".⁹ הרב שילי (Schilli),¹¹ שהיה חבר בוועדה הארצית, התערב אז בוויכוח הוביץ תמיכה בציונות: "מה שגרם נזק רב ליהדות הוא הברות המחולטת בנושא, ברורות שמקורה בתרבות המודרנית ובחינוך הניתן לילדים, שאינו מתיר מקום ללימוד הדת. הציונות מתזרזה יהודים לסביבה יהודית, בה הם יכולים בלי שום מאמץ לקיים את השבת והתנים. בתל-אביב למשל, הביאה להתעוררות היהדות... והוכיחה להם כיצד יזרזי שחי ברוחק בגיטו הפך... לאיש חופשי ופעיל, המעבד

היהודים הארומה, מייבש ביצות בכדי להוספן לככישים שלאודכם נטועים עצים... הציונות שהינה מאבק להפוך את היהדות לדבר חי ענתה לצורכי הצעירים.¹² המחנה השני שתמך בציונות הוא שלבסוף הכריע בחיכות, ועמדתו, בייחוד אחרי השואה, היא הקובעת בתנועת ה־E.I.F. בצרפת עד עצם היום הזה.¹³ אולם המחנה המתנגד לציונות לא היה גסול השפעה, ומשפיע על הצופים היהודים במרוקו, כפי הנראה בהמשך.

במהלך הדיון בשאלת מקומה של הציונות באידיאולוגיה של E.I.F. התייחסו הציונות צפון-אפריקה, אך מנקודת ראות מפתיעה למדי. כך למשל הוזכר באחד הדיונים: "הוועדה הארצית מצינת כי אנשי השומר בפאריס מילאו את תפקידם ביעילות רבה. לא כך הדבר בצפון-אפריקה, בה האוכלוסיה לא צרפתית ריה כדי להתגונן מפני השפעת תנועה זרה זו."¹⁴

במלים אחרות, תנועת היהודים בצפון-אפריקה לא היה מעורה ויו בתרבות הצרפתית, והיווה "סרף קלי" לתנועת השומר הצעיר בעלת האופי הציוני-סוציאליסטי, אשר בצרפת הסתייגו ממנה. הציונות, אשר חלק מתגוננת ה־E.I.F. התייחס אליה בכלתי מתקבלת על הדעת בצרפת, התאימה ככל זאת ללתיוד צפון-אפריקה. וכך אמר הרב ליבר: "אני אפשר להיות צרפתי וציוני, כי המשמעות של רבד להיות בעל שתי מלדות, דבר המתקבל על הדעת אצל היהודים, כי הם בעלי הסוה צרפתית בלבד."¹⁵ הנגבול ריימס אמר מזה: "...שלא לה שונדריים, שאינם יכולים להיות בצורה חופשית בארצות מחייתם. ישיפו לציונות... אני מסכים בתחלט... אולם אלה אינם צופים יהודים צרפתים."¹⁶

במכתב מ־22 בפברואר 1933 פנה א' טרוו (Treves) לגב' גמזון: "בכל זאת אין לנו צריכים, בשום מחיר, להיגרר ללאומיות יהודית, שהיא בלתי נסבלת עבור צרפתים ומסוכנת בצפון-אפריקה."¹⁷

הי בעיני רבים ממנהיגי E.I.F. ואף מנהיגי הקהילה המקומית בצרפת, פנתה הציונות בעיקרה לא ל־E.I.F. ולא ליהדות צרפת, אלא ליהודים בארצות שבהן הם היו משוללי זכויות אזרחיות ונדריים, כלומר בארצות מוצא אירופה או בארצות האסלאם הלא מתקדמות. בהן היהודים היו חסרי כושר הכתנה.¹⁸ צחק-הגדל הוא שדווקא באותה שנה, 1933, כאשר מנהיגי E.I.F. התווכחו כיניהם על היוזמה של הציונות ליהודי צפון-אפריקה, הרי בגרמניה הסמוכה, שבה היהודים נהנו מכל הזכויות האזרחיות, עלה לשלטון מי שהיכה בצורה כה אכזרית את העם היהודי. ואכן, המעשים בנערך היהודי גרמני ששרדו היו אלה שהשתייכו לתנועת הנער הציונית והחלוציות.

עלינו לבדוק קצת באלו נסיבות צמחה הצופיות במרוקו. מלבד הסניפים הראשונים של U.U.J.I. שכבר הוזכרו לעיל, יש לנו עדויות גם על פעילות של צופים יהודים בטנג'יר. ב־1927 פרסם העיתון היהודי משנג'יר

[Handwritten signature and notes in the left margin]

La Voix de la Jeunesse ("קול הנוער") מאמר כשם "הצופים שלנו". ממאמר זה עולה שקבוצת צופים בהנהגתו של מוס סרויה (Moses Seruya) ערכה תולדות לפידים, ומציינים בו, שלאחר קשיים מסוימים הוכשרה קבוצה של כ־50 צופים מצוידים היטב, שהיו נושא לגאווה והערצה לבני הקהילה המקומית.¹⁹

אולם U.U.J.J. לא הצליח להמשיך את פעולותיו במרוקו הצרפתית מעבר לשנת 1930, על אף מאמציו הרבים, כי השלטונות הצרפתיים אסרו עליו לפעול. שליח ציוני שביקר בקזבלנקה באותם הימים תיאר את הפרשה הזו: "ממשלת הפרוסקטורט לא הכירה בסניפי האיחוד העולמי של הנוער היהודי בשל עקדתותיו הנושאים אופי ציוני מובהק. על מנת להתקיים אימץ הסניף של קזבלנקה תוכנית אחרת ותקנון בעל אופי גייסרלי, שינה את שמו ל"קול נטר", ובמתכונת החדשה הוכר רשמית על-ידי ממשלת הפרוסקטורט."²⁰

אולם פעילותם של הצופים במרוקו לא האריכה ימים. על פי פרטוקול של אהת הושיבות של הנהגת E.I.F. בפאריס ב־21 בנובמבר 1933, אסדה הושיבות (Résidence) הממשל הצרפתי במרוקו על הפעילות של קבוצת הצופים של קזבלנקה, מחמת אופיה הדתי.²¹ ראש קבוצת הצופים של E.I.F. בקזבלנקה, בן־שושן, מסר בדרך למנוחי E.I.F. בפאריס, שתולדת השלטונות הצרפתיים לא היתה מוצדקת, כי באותה תקופה היתה קיימת במרוקו תנועת צופים מוסלמית. באותה ישיבה מיום 21 בנובמבר 1933 מעיד אחד ממנהיגי E.I.F.: "אם קיימת קבוצה של צופים מוסלמים במרוקו, זה מכיון שהיא נוהרת מלציין בתקנון שלה שהיא מורכבת ממוסלמים בלבד, למרות שלמעשה כך הדבר."²²

אך תנועת E.I.F. לא היתה מוכנה לוותר כל כך מהר על הפצת הצופיות בקרב הנוער היהודי והצפון־אפריקאי, כפי שנאמר בפרוטוקול באותה ישיבה: "אם המכשול הוא עניין של הסדר, עדיף להכניס שינויים בתקנונים ובכך ליצור תנאים יוצאים מן הכלל עבור קבוצותינו באזורים אלו, מאשר לוותר על כל פעולתנו בצפון־אפריקה."²³

לכן E.I.F. הני מוכנה, אם היה צורך בכך, להעניק אופי חילוני לתנועת הצופים בצפון־אפריקה. אך לשענת מנהיגי E.I.F. בצרפת, הסיבה האמיתית לסירוב הושיבות להרשות פעולות של E.I.F. בקזבלנקה לא היתה כרוכה כלל באופי הדתי של הקבוצה, אלא בניסיונותיה של תנועת צופים צרפתיים־קתולית, S.D.F. (Scouts de France), שכבר בצרפת ניסתה, ללא הצלחה, לספח אליה את תנועת E.I.F.²⁴ S.D.F. ניצלו את העובדה שמרוקו היתה תחת הסוּתה של צרפת בכדי להתחן על השלטונות הקולוניאליים במרוקו ולהביא את סניף E.I.F. במרוקו לכך שיצטרף ל־S.D.F. שם.²⁵

המשך פעולתה של קבוצת E.I.F. בקזבלנקה המשיך להסריד את מנהיגי E.I.F. בפאריס, כי ראש הקבוצה - בן־שושן - הגיע הפעם בכבודו ובעצמו

לפאריס לרווח על המצב במרוקו.²⁶ עדותו של בן־שושן מעניינת מאוד, כי הוא אהרן המסמכים הנדרשים על התחלת תנועת הצופים היהודים במרוקו. בן־שושן סיפר שלפני שהגיע לקזבלנקה היה חבר קבוצת הצופים בסנג'יר, וכך "נוכח להגות בצורך הצופיות במרוקו".²⁷ מכאן הסיק את המסקנה, שיש להקים קבוצה של צופים בקזבלנקה, שבה שבה הקהילה היהודית הגדולה ביותר במרוקו. הקבוצה הוקמה ב־1931 ומיד קיבלה תמיכה מצד המשפחות היהודיות הילידות, אשר "שמחו לרעיון שילדיהם יהיו מעתה שווים לצעירים הצרפתיים שהשתייכו כבר לקבוצות צופיות".²⁸

במשך כשנתיים (1931 ו־1932) תפקדה החבורה הצעירה כחלכה, אורגנו סניפים ומספר החברים בקבוצה הלך וגדל. והתחלות המעורבות הללו נקבעו על-ידי ביקור בלתי צפוי של קצין משטרה צרפתי, שבא לערוך חקירה על האגודה.²⁹ כשכּן־שושן נשאל על המטרות החינוכיות של קבוצתו, הוא ענה: "מלכוּר בפעילות שאחרי בית־הספר". אך הוא נוכח לדעת מיד לאחר מכן, שהקונן האגודות במרוקו רחש כי בראש האגודה החדשה יעמוד ועד, ועליו גם להגיש לשלטונות את התקנון של התנועה. ועד חדש חוקם במחירות. הוא כלל בכוננה מספר רב של נתינים צרפתיים, כדי להרגיע את השלטונות הצרפתיים. אך מספר שבועות לאחר מכן הוזמן בן־שושן לעריית קזבלנקה, ונאמר לו שלא יתן היתר לקיום תנועתו.³⁰ הושיבות נימקה זאת בעובדה ש־E.I.F. רומז ל"קבוצות ספורט שנאסרו ברובי צפון־אפריקה".³¹ משפט זה גכלל במכתב מנהיבות, שתוקרא לבן־שושן על-ידי פקיד כעיריית קזבלנקה. החלק האחרון של המכתב כלל את הקטע המעניין ביותר, ובו למעשה מצויה הסיבה האמיתית לסירוב הושיבות להעניק את הרשיון. לימדו שם סניגורית על תנועת הצופים הצרפתיים (Eclaireurs de France - E.D.F.) בעלי הנטייה החילונית, הוצע ל־E.I.F. במרוקו להצטרף לפרדציה של תנועה זו.³² יוצא אפוא ששירותי הושיבות לא נסו להרשות הופעת של תנועת צופים יהודית עצמאית במרוקו.

אדרבא, הצופים היהודים המרוקאים נזמנו להצטרף לתנועת צופים צרפתיים, שבה לא יקבלו את החינוך היהודי היסודי. במלים אחרות, הממשל הקולוניאלי שאף בבידור להסמיך את המערך היהודי בתרבות הצרפתית.

תחושת הצעירים היהודים המרוקאים היתה, שנגרם להם אי צדק, שכן באותה שנה, 1933, הותרה ברבאס הקמת קבוצת צופים מוסלמים בראשותו של יורש העצר ראו, חסן השני, שהיה אז בן ארבע. לדעתו של בן־שושן כבר היו להחלטה הזו תוצאות שליליות, כי היו רבים בנער היהודי במרוקו, שאף על פי שהתגנבו בבתי־ספר של "כל ישראל תברים" התלו להתרחק מהתרבות הצרפתית. מי עמד מאחורי "הרדיפות חסרות התבונה", לפי לשון הודיה, של אותה ישיבה מפורסמת מ־10 באוקטובר 1934 נגד הנוער היהודי במרוקו לבן־שושן היה הסבר: מקור הרדיפות היה הלאומנים המרוקאים. לדעתו מדובר

בית-העבודה האנטי-צרפתית (שהופצה על-ידי הערבים) שמצאו בכך דרך עקיפה לנתק את היהודים מצרפת, בשעה שהיתה עד עכשיו המגן הבטוח ביותר שלהם במרוקו.³³

קשה לקבל את הטענה הזו, לא נראה לנו ששירותי הנציבות קיבלו את ההחלטה לאסור את פעולתה של קבוצת הצופים היהודים מקובלנקה בתיאום עם גורמים לאומניים שניהלו מאבק נגד המשטר הקולוניאלי הצרפתי במרוקו. בהמשך הרחיב צ'וק, שהועד הארצי של E.I.F. יפעל בפאריס על מנת להביא את שירותי הנציבות במרוקו לחזור בהם מתחלתם לאסור על פעילותה של קבוצת הצופים היהודית בקובלנקה, שכן, נאמר בוד"ה, יש ל-E.I.F. תפקיד חשוב למלא בצפון אפריקה.³⁴

אולם עד פרץ מלחמת העולם השנייה לא זכתה תנועת הצופים היהודית במרוקו להכרה מצד השלטונות הצרפתיים.

תחיית תנועת הצופים היהודית במרוקו (1944-1950)

מה אירע לתנועת הצופים היהודית במרוקו בזמן מלחמת העולם השנייה? הריח שנתגלה בארכיון E.I.F. בפאריס מאפשר לנו לשחזר את השתלשלות המאורעות ולהסביר את תחיית תנועת הצופים היהודית במרוקו בתום מלחמת העולם השנייה.³⁵

בראשית 1940 הגיע לקובלנקה מהעיר מעסכרה (Mascara) שבאלג'יריה צופה יהודי בשם ג'ק סי לוי. הוא הופתע לחיובת שכל יהודי מרוקאי צעיר נאה כמוצאו וגאמן למסורת היהודית, אשר רצה לעסוק בצופיות, אינו יכול לעשות זאת - כי לא היה קיים שום ארגון של צופים יהודי, בשעה שיש במרוקו פורציית של צופים קתולים (S.D.F.) ופרוטסטנטים, כגון "הצופים המאוחדים של צרפת" (Eclaireurs Unionistes de France - E.U.F.) או חילוניים, כמו "הצופים הצרפתיים" (E.D.F.). ג'ק לוי, שכינויו בצופים היה "מיסטראל" (Mistral - בהגה תורנית בסרזונאנס שבצרפת), ניסה בו במקום להקים יחידה של E.I.F. בקובלנקה. אך ב-22 ביוני 1940 נחתמה שביתת הנשק בין צרפת וגרמניה, ופתחה למעשה את דרכה לממשלת וישי, שפרסמה בעבור כמה חודשים (באוקטובר 1940) את חוקי האפליה נגד היהודים (Statut des Juifs), אשר יושמו בצפון-אפריקה.³⁶ לוי ויתר זמנית על ניסיונותיו, אך נשאר בקשר עם אלג'יר, שבה ישבו כמה מן המנהיגים הבולטים של E.I.F., והתייעץ עמם בעניין הקמת תנועת צופים E.I.F. בקובלנקה. הוא אף יצר קשר באותה עיר עם העלמה קלמרה, שכינויה בצופים היה פוק (Puck), ראש קבוצה של צופיות יהודיות המסונפות למרדציה הצרפתית של הצופות (Fédération Française des Eclaireuses - F.F.E.).³⁷

בשיתוף פעולה עם העלמה קלמרה הקים ג'ק לוי, על אף האיסורים, קבוצה מתחילת 1941 של צופים יהודים בקובלנקה, שמנתה שבעה חברים ב-1941-1942. פלישת האמריקאים למרוקו ב-8 בנובמבר 1942 ובטול תקנון היהודים אפשר לקבוצתה להועדה לפעול בגלוי. היעד עתה היה להקים קבוצת E.I.F. של בנים שהתחייבו מוכרת על-ידי השלטונות. הרבר התאפשר רק בינואר 1944, אולם לאור המצב המדיני הערין במרוקו באותה תקופה,³⁸ העריכו לוי וקלמרה הברית, שהיה נכון יותר להקים קבוצת צופים יהודים במסגרת אגודת נוער היהודית המוכרת רשמית על-ידי השלטונות, "שארל נטר". אגודת שארל נטר היתה קיימת בקובלנקה מאז 1929, כוטלה ב-1940 על-ידי ממשלת וישי חזרה לפעולה אחרי ביטול החוקים האנטי-יהודיים ב-1943. אגודת שארל נטר לא היתה מסגרת מתאימה לשדה הפעולה של האגודה הצעירה, כיון שלא קיבלה לשיעוריה נערים מתחת לגיל 15. ג'ק לוי שאף לפעול בקרב נערים צעירים יותר בגילאים 12-8, והוא כתב בהתמרדות מסוימת: "הילדים, הילדים האומללים הללו שהיו וקמים לעזרה הן מבחינה פיסית והן מבחינה מוסרית, לא מצאו בתוכניתה של שארל נטר אף תחום העשוי לעניין אותם."³⁹

ג'ק לוי, גברת קלמרה ויוסף עמאר פנו לוועד הפועל של אגודת שארל נטר בבקשה להרשות להם להקים "מחלקה של ילדים בני 10, שמטרתה לעסוק בצופיות ולהפוך באחד מן הימים לאגודת E.I.F."⁴⁰ האישור ניתן, המחלקה התקשרה קיבלה את השם כילוי, וב-17 בפברואר 1944 החלה הדרשמה. תוך זמן קצר התקבלו 178 שמות, אולם הוחלט להגביל את מספר החברים ל-120. כבר בהאשית דרכה של המחלקה החדשה הודגש מחסור בקאדרים וכמועדון קבוע. אגודתה לא מנע את הקמתן של שלוש קבוצות של צעירים בני 10-12, שאימצו את השמות התנכיים "אסתר", "רבורה" ו"רחל", ושתי קבוצות של בוגרים יתגבשמותיהן "מיימוני" (הרמב"ם) ו"ארמונד פלג" הוגה דעות יהודי בולט בצרפת באותם הימים, ותומך נלהב של הצופיות היהודית).

אגודת שארל נטר העניקה למחלקת בילוי אוטונומיה מלאה והתחייבה למנוע לה להשיג את הצטרפותה לפדרציה של E.I.F. מקץ שלושה חודשים נבששה מחלקת בילוי את מקומה בין האגודות הצופיות הפועלות בקובלנקה, ארגנו טיולים כל יום ראשון והוקמו מחנות בסופי שבוע.⁴¹ הצופיות לא החנתה, שכן הם רצו ליצור דגם של צופה יהודי מרוקאי הקשור מאוד למסורת ולהיסטוריה של העם היהודי. אורגנו מניינים מיוחדים לצעירים, חללים למדו להתפלל, והוסברה להם מוצת התפילה. בשבת אחרי הצהריים קיבצו חוגי לימוד בהנהגת רב הצופים. נושא השיחה היה תמיד קשור לפרשת השבוע.

מחלקת בילוי רצתה להרחיב את פעולותיה החלטיה להקים מחנה קיץ, אף על פי שמצבה החומרי והכספי היה רל ביותר. עזרה בלתי צפויה באה מאישיות

מקומית שראגה לעניין היהודי - עורכת-הדין הלן קאוס-בר-עטר מארגון הג'וינטס בקובלנקה. כאמצעותה קיבלה מחלקת ביליו מענק כספי מתארגון הפילנתרופי האמריקאי, אך הכסף פתר רק חלק מן הבעיות. שכן היה צורך לבחור במקום שבו יוקם מחנה הקיץ, ואף להשיג את האישיורים מהשלטונות הצרפתיים. שוב התעצבה הלן קאוס-בר-עטר, המתנה הוקם כמיקומו של אגף הנוער והספורט של ממשלת הפרוטקטורט (Service de la Jeunesse et des Sports - S.J.S.), שתמך בין היתר בפעולותיהן של כל הפורציות של הצופים במרוקו.

המתנה נפתח באמצע הקיץ של שנת 1944 בעין קרוזה (Ain-Kerzouza)

בזרי האטלס התיכון.

מלבד הקשיים התומריים היו למחלקת ביליו הצעירה בעיות מסוג אחר. הוריהם של הצופים הצעירים השתייכו למעמדות הבינוניים הגמורים, שאופיינו בחוסר השכלה, אי ידיעת השפה הצרפתית, רחיות יתרה ואמונה באמונות ספולות. קשה היה להכביר להם את המטרות והמשמעות האמיתית של הצופיות. כאשר מחלקת ביליו זמה אסיפת הורים, הופיעו שש משפחות מתוך 40 המשפחות שהוזמנו. המחלקה החדשה סבלה מחוסר מודען קבוע משלה, ועבודתה השוטפת שובשה. לתברי מחלקת ביליו לא היו מדים אופייניים לתנועה, כשל קשיים כספיים תם בשל אי שייכות רשמית לצופים ב-E.I.F. המדים היו תמיד סימן היכר לשייכות לתנועת צופים כלשהי. קשה היה לגייס חברים חדשים בקרב הנוער היהודי בקובלנקה, שנמשך אל התנועות הצופיות האחרות, ובין היתר לצופים הצרפתים (E.D.F.) החילוניים. המדים המושכים של הללו חלחיבו את דמיונם של התזדים הצעירים. חוסר מעמד רשמי זה היקשה מאוד על תפקודה התקין של המחלקה. קשה היה לארגן מחנות קיץ ותורף. הארגון היה כרוך בהשגת אישורים למיניהם מהשלטונות, החל מאישורים על בחירת אתר המתנה וכלה בשוכרי קניה ממשלתיים למטרי מוזן שהיו מוקצבים באותה תקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה.⁴²

בתום הדו"ח שתתם בפברואר 1945 שנה שלמה של פעילות, יכלו חברי ביליו לזקוף לזכותם כמה הישגים: תנועה צופית יהודית נטעה יתר בקובלנקה, וברחבי מרוקו, שכן בינתיים קמו שני סניפים של ביליו בפאס ובמגורד. הם הביעו את תקוותם שבקרוב יורשו עלי-די השלטונות להקים אגודת צופים מסעם E.I.F. היתה להם ררך עקיפה לזכות בהכרה רשמית במרוקו, באמצעות הצטרפותם לפורצית של הצופים הצרפתיים (E.D.F.). הללו באו אליהם בהצעה, אך הם דחו את ההצעה, "כי ברצוננו להכשיר בעת ובעונה אחת צופים מחונכים לפי עקרונותיו של ב"ם [באזן פאול, מייסד הצופיות] ושל היהדות, הראויה לגיבורים ולאומיים הגדולים שלנו, לחלוצים ולרבינוי.⁴³ התברר שהנוער היהודי במרוקו נמשך אל ערכי הצופיות, והימנו, משמעת,

הינוך זנוף והרצון, חיים בתוך הטבע, עזרה לזולת, אך הוא לא התפסק בכך. הוא היה מוכן לקבל צופיות כזו בתנאי שתהיה מוחלח בערכי היהדות, בתולדות העם היהודי בעבר ובהווה, עם כל הישגי החלוצים בארץ-ישראל בדור האחרון.⁴⁴

בשנים 1946, 1947 ו-1948 הרחיבה תנועת E.I.F. את פעולתה במרוקו, ואף על פי שלא זכתה בהכרה רשמית. מחלקות חדשות של E.I.F. זקמו בטנג'יר, אג'דה, צפון, פאס, רבאט, מריכש ופורט-ליוטה, כנראה עם הוסכמה שלשתיקה מצד השלטונות.⁴⁵

כך אך בהתנת הצופים שישבה בקובלנקה והרגש, שבמקביל לעיסוק בפעילות צופית טהורה, כגון מחבאות, ועם הגולת מספר הסניפים, היה צורך להתעניין במשמעות של פעילות צופית במרוקו. מנהיגי הצופים במרוקו היו מודעים למורכבות הבעיה שאפיינה את מרוקו מבחינה מדינית וחברתית. המדובר היה במשטר הסות (פרוטקטורט) ובתורה קולוניאלית הצרכבת, מצד אחד, מהעם המרוקאי, ברובו מוסלמי, ששאף ליהדר חופש מדיני, ומצד שני מאוכלוסייה צרפתית השולטת ומנהלת את המדינה בתאם לאינטרסים שלה. בתוך נמצא המיעוט היהודי, שמנה ב-1948 כ-260,000 נפש. הוא היה מאוד מסודתי ברכו, ושאל את עצמו מה צריך להיות מקומו ועתידו בחברה המרוקאית. לכן חשו מנהיגי הצופים E.I.F. במרוקו, שעליהם להתחייב לתוכן האידיאולוגי של התנועה, בהתחשב בייחודיות של החברה היהודית במרוקו. דוד אומר, ציבור דתי התי בסביבה מוסלמית וטרם ספג לגמרי את התרבות הצרפתית. החלטות להבהיר את התהיות הללו ניתנה להם, כששני מנהיגי הצופים היהודים במרוקו השתתפו בוועידה הארצית של E.I.F., שהתקיימה בסתיו 1948 בצרפת בעיירה לה נאפול (La Napoule), לא הרחק מהעיר ניצה. שני מנהיגי הצופים במרוקו היו אמיל צבאן (Sebban)⁴⁶ ויוסף מדיוני (Medioni), שבידיו בצופים היה Corbeau (עורב), הוא מילא תפקיד של רב (anônier - איש דת) של הצופים במרוקו.

לאחר שזכם למרוקו וימנו צבאן ומדיוני בקובלנקה ב-28 בנובמבר 1948 ועידה מחותית של ה-E.I.F. במרוקו.⁴⁷ אמיל צבאן מסר לנוכחים דו"ח על אידיאולוגיית הצופים של E.I.F., כפי שהושמעה בצרפת. הוא התייחס לשלושה היבטים עיקריים: מדיני, טבני ודתי. מבחינה פוליטית הגדירו עצמם E.I.F. כתנועה אפוליטית. בשנשאלה השאלה: "מה תהיה עמדתם המדינית של E.I.F. בגולה ובארץ-ישראל?" נענו: "לא דרוור ולא מורת, לא לנקוט עמדה קיצונית."⁴⁸ לשון אחר, מנהיגי E.I.F. לא רצו להיות מוזהים לא עם השמאל הסוציאליסטי ולא עם הזמין הדתי.

אשר לשכניקה הכרוכה בפעילות הצופים (מחבאות, סדנאות וכד'), הוועידה הארצית בצרפת שאפה להשיג צופיות בעלת איכות. לשם כך היה צורך לגייס

את המועמדים החדשים לתנועה על בסיס של טכניקה בודקה. לצורך זה ייססה הוועידה הארצית חשיבות מרובה להכשרת הקאדרים באמצעות מתנות הדרגה התחלתיים (Camps Ecoles Préparatoires d'Initiation C.E.P.I.) - במקומות שונים בצרפת, ובייחוד במרכז ההדרגה הידוע של E.I.F. במונסרוואל (Montserval) ליד פאדים.

בתחום היהדות מסר אמיל צבאן, שתנועת E.I.F. הנדירה את עצמה כתנועה דתית, אך לא יהדות שטחית. לכן עלה הצורך לקבוע עקרונות ליהדות האמיתית, ולא להסתפק ב"יהדות בערך".⁴⁹ אמיל צבאן קרא למשתתפים קטע ממכתבו של שמעון המל, הידוע בביגודו שאמו (Chameau) גמל, מנהיג E.I.F. מצרפת, שעלה לארץ בראשית 1948 והתיישב בקיבוץ עיןהנציב בעמק ביתשאן. שמעון המל הכיר היטב את יהדות צפון-אפריקה, מאחר שיצא לשליחות לשם מסעם E.I.F. בשנים 1946-1947.⁵⁰ הוא הכיר מקרוב את העולים החדשים הראשונים שהגיעו ממרוקו לישראל, וכך כתב: "רמת היהדות של יהודי מרוקו בארץ היא אפסית לנמר".⁵¹ אמיל צבאן קרא קטע זה לכאי הוועידה המתוחה בקובלנקה, שכן מטרתו היתה להסב את תשומת לבם, שבתחום היהדות במרוקו יש מקום רב לשיפור. הוא התכוון ליהנות מודרנית והולמה את המאה ה-20 ויכולה לסייע ליהודי מרוקו להשתלב טוב יותר בחברה הישראלית, אם רצונם להיות בארץ-ישראל. וכבר מבחינים שמתייחסים בעקסיון לשאלת ההכשרה, שכל כך העסיקה את המנהיגים הציגים בארץ ובמרוקו בשנים 1948-1956, בתקופת העלייה המונית.

יוסף מדיני החליף את אמיל צבאן על במת הגאומים, ונתן רב הצופים דיווח לנוכחים על הנשאים הדתיים שהועלו בומן הוועידה הארצית בצרפת. שלושה גושאים עיקריים בודגו שמו: היהדות והעולם המודרני, היהדות בעיני התנועה, והיהדות וארץ-ישראל.

בנושא הראשון הגיעו למסקנה, שהעולם המודרני "התאפיין במיכון, בשיטוח ובפיצול כל הערכים", בעוד העולם היהודי נשאר אמיתי, מקורי ומאוחד".⁵²

בנוגע לנושא השני, מדיני ציין שלדעת התנועה עיני היהדות צריכות להיות מוסגות לכיוון ארץ-ישראל מצד אחד, אך גם לכיוון מרוקו, "כיון שיש בה עכחה עצומה לבצע". איוו עבודה מדיני ציין: "עבודה בתחום התברתי והרוחני".⁵³ אנו מבחינים כאן שעבודת E.I.F. במרוקו הותאמה למציאות המרוקאית. הקהילות היהודיות במרוקו, בייחוד השכבות העניות, נהיו אומר תרוב, נפגעו קשות מבחינה רוחנית בזמן מלחמת העולם השנייה, בשל החוקים הנוענים של ממשלת ריש, ומבחינה תומרית, בשל המחסור במוצרים חיוניים. צופי E.I.F. במרוקו הבינו שעליהם לרחיב את פעולותיהם בקרב שכבות המצוקה של יהדות מרוקו, על מנת להעלות את רמתם הרוחנית ולשפר את

מפעלי התבונה.
במדינת השלישי, ואת אומרת ארץ-ישראל, אמר מדיני, שצעיר של E.I.F. אינו יכול "לא להיות ציוני". אך בארץ-ישראל על הצופה מ-E.I.F. לאמץ עקרונות יסודיים, לא מודתי ולא פועלי ציון. הוא הוסיף, שתנועה הארצית בצרפת הכירה בכך שתנועת המודתי מתאימה יותר לאופיו של E.I.F., אך על מנת להגיע כביטחון לבחירה הגבוהה המליצה הוועידה לכל E.I.F. לעבור לתקופת הכשרה בצרפת, לפני עלייתו.

וועדה ארצית נוספת התקיימה בקובלנקה ב-16 בינואר 1949, עדיין בשיתוף של אמיל צבאן. ההחלטות שהתקבלו לא היו שונות בדופן מאלה שהתקבלו בוועידה הקודמת, אך עלינו להתייחס לכמה היבטים שבודגו באותה עת. ראשית, הוחלט להדק את הקשרים עם ארץ-ישראל, כי בהתבונת התנועה בצרפת הוחלט להקים קיבוץ של E.I.F. בארץ, ודובר כבר על הקמת גבעות של צופים. אשר להכרה בתנועת E.I.F. במרוקו, העניינים התקדמו יותר וכבר שני סניפים ממרוקו היו על סף ההכרה מצד השלטונות.⁵⁴

יצוין עוד שתנועת E.I.F. במרוקו צורפה לפרדציה של הצופים במרוקו תחת השם הצופיות במרוקו (Le Scoutisme au Maroc) היה זה צעד חשוב לקראת ההכרה המלאה והרשמית של התנועה במרוקו והקמתה של פרדציה E.I.F. במרוקו.

מבחינה מספרית מצב הצופים במרוקו כמארס 1949 נראה כך:

מספר הצופים במרוקו (10 כמארס 1949)⁵⁵

שם	בנים				בנות				סה"כ
	קבוצה	נחה	צופת	נוהרת	נחים	צופים	מגויסים	מדיכיס	
עמיר	1	24	30	16	20	16	10	3	119
אגודה	1	20	25	8	22	32	10	2	119
פנים	1	24	40	17	30	24	12	5	152
אגוד	1	-	20	-	30	-	-	1	51
מכנס	1	15	20	6	-	-	-	-	41
רבאט	1	-	-	-	-	30	10	1	41
קובלנקה I	1	24	30	-	24	32	-	-	110
קובלנקה II	-	16	24	-	24	52	-	-	116
קובלנקה III	-	-	-	-	-	32	-	-	32
קובלנקה IV	-	-	-	-	-	-	50	1	51
מבצב	1	30	24	10	16	50	10	5	135
סמי	1	-	-	-	-	12	-	-	12
סה"כ	9	143	213	57	136	310	102	18	979
			413			566			

מטבלה זו עולה, שמספר הכנות היה כמעט זהה למספר הבגים. המספר הגבוה של כנות נובע מכך שהפרוצדורה הצרפתית לצופות (F.F.E.) קיבלה בלי שום קושי כבר בשנות ה-30 את הכנות היהודיות אל שורותיה. המספר הגדול ביותר של צופים היה בקהילת קובלנקה (309). הסיבה לכך היא, שבאותה שנה, 1949, הגיע מספר יהודים בעיר ל-70,000. אולם בקהילות קטנות יותר, כמו טנג'יר, בה היו כ-12,000 יהודים, או בפאס ובמרקש, בהן מספר היהודים הגיע ל-15,000 ול-22,000 בהתאם, מספר הצופים הגיע למחצית ממספר הצופים בקובלנקה.⁵⁶

מכאן שבקובלנקה מספר הצעירים היהודים שהצטרפו לצופים היהודיים לא היה גבוה. צופי קובלנקה השתייכו לשכבות חברתיות גלות, ומעטים כינדהם ענו על דרישות הקבלה לתנועה (השכלה, מצב כלכלי). הצעירים השייכים לשכבות המבוססות המתבוללות נמשכו אל תנועות הצופים הלא-יהודיות. לעומת זאת בקהילות פאס ומראכש שבפנים הארץ, בהן המסורת היתה מושרשת יותר ודרגת התבוללות נמוכה, שיעור הצעירים הנמשכים לתנועת הצופים היהודית היה סביר.

הערה נוספת: בקובלנקה בלט מחזור חמד במרדכיכים, בעוד בקהילות כגון טנג'יר, אוג'דה, פאס ומראכש בלט הרכב הומוגני של המחלקות השונות. מסתבר שבקובלנקה, רמת ההשכלה הנמוכה של הצופים היהודים לא איפשרה להם להגיע לדרגת מרדך.

הקמת E.I.F. במרוקו וההישגים של תנועת הצופים היהודית (1949-1956)

א. החלטות הוועידה המחזית מ-27 בנובמבר 1949 - אמנת הצופים במרוקו

שנת 1949 היתה שנה מפתח לתנועת הצופים היהודית במרוקו, ואומנם במשך השנה הזו וכתה הקבוצה של קובלנקה בהכרה,⁵⁷ ולאחר מכן הקבוצות של פאס, צפון אוג'דה,⁵⁸ ב-27 בנובמבר 1949 הודיע אמיל צבאן רשמית שהוקמה E.I.F. ומכאן ואילך יהיה שמה "מחוז E.I.F. במרוקו" (Province E.I.F. du Maroc).⁵⁹ הוועד הפועל היה מורכב מאמיל צבאן - נשיא; יוסף מדיני - רב; אליזו רוטנמר (Rotenmer) - סגן הנשיא; מרסל צבאן - מזכיר; אוהנה - גובר; ואדגאר גדי (Guedj) ורוזיה עבו - חברים.⁶⁰ אמיל צבאן הסביר את הרתיצה של ממשלת המרוקטקטורט מפני הכרה בצופים היהודיים במרוקו, בעובדה שהכרה זו עלולה לעודד את הלאומנים המרוקאים שהתנגדו למספר הקולוניאלי הצרפתי להקים תנועת צופים מוסלמית.⁶¹

ליארג' גרדי, שכינויו בצופים היה לינקלר (Lynclan - מין תתול ברא), מילא תפקיד חשוב בתולדות E.I.F. בצפון-אפריקה. בצמשך הוועידה הוא הציג את תוכנית הצופים. הוא הדגיש במיוחד את הפעילויות הספורטיביות והתרגוליים הסכניים של הצופים הצעירים, ובין היתר תרגילי עורה ראשונה, סופוגרפיה, איתות, תורת היעור; יהדות והכנות לתפקיד של ראש שבט. לתכלית זו תוכננו מנגנון הרכה התחלחיים (C.E.P.I.) - הראשון אמור היה להיפתח ביער ליד

היעים רבאס (Forêt des chênes), ב-26-31 בדצמבר 1949. מטרה הוועידה המחזית קבעה שהיו שני סוגים של הכשרה: הכשרה אחת בעלת צביון צופי מובהק, שתתקיים בעיר אורסה (Orsay) ליד פאריס - וסניפי הצופים במרוקו נתבקשו לעודד את המועמדים לצאת להכשרה זו; והכשרה השנייה היתה מאורגנת על-ידי הפרוצדורה הציונית במרוקו, שמקום מושבה היה בקובלנקה. חברי E.I.F. במרוקו נאותו לשלוח מועמדים מסעמם להכשרה הציונית, כי לדעתם הפרוצדורה הציונית היתה בלתי מפלגתית.

צופי E.I.F. בקובלנקה השיגו מדור בירחון היהודי Near, שיצא לאור בקובלנקה, אולם כל מאמר לפני פרסומו היה צריך לקבל את אישורו של הוועד הפועל.⁶²

הגיונות היה המממן העיקרי, באמצעות עזרתהדין הלן קאס-בן-עטר.⁶³ לסניפים בשדה לא התכרו מענקים, אך הוועידה המחזית קיבלה על עצמה את השלום הביטוח, ושי החברות, ארגון מחנות ההדרכה ופעולות משותפות, כגון סמינרים אזוריים, הוצאות נסיעה של המרדכיכים. מענקים ניתנו רק לקבוצות צופים שרוב חבריהן השתייכו ליהודים.

תנועת הצופים E.I.F. במרוקו היתה ביחסים טובים עם ממשלת המרוקטקטורט. שירותי הוועד והספרים מטעמה (S.J.S.) העמידו לרשות תהנית הצופים במרוקו כומן מחנות הקיץ מרדכיכים מומחים למיניהם (ובובות, אמנות התיאטרון, צילום, כירור, ובמקרים מסוימים, כפי שנראה בהמשך, אף אישור מענקים).

לבסוף הוקראה לפני משתתפי הוועידה המחזית ב-27 בנובמבר 1949 אמנת "צופיות במרוקו", ארגון שקיבץ את התנועות הצופיות הקיימות במרוקו מכל האזורים ומכל האמונות הדתיות. תנועת הצופים במרוקו כללה מועצה מרכזית (Collège central) שהתכנס לעתים תכופות וקיבל החלטות הקשורות לפעולות משותפות.⁶⁴ במבוא לאמנת הצופיות במרוקו, נאמד שהאגודות החברות בארגון מתחייבות "לעסוק בצופיות שמקור השראתה יהיה האינדואל של כארן-פאול". ארגון הגג של הצופיות במרוקו קבע לעצמו את המטרות הבאות: 1. ההתפתחות הפיסית והרוחנית של הצעירים והרויות הידנית. 2. חיזוק תאופי האישי והיושר. 3. עזרה לזולת ולחברה. 4. האחוה הבינלאומית. כיצד יושגו מטרות אלו? באמצעות פעילות בשדה, שיטת הסיורים, חוק הכבוד

המחויבות. נוסף לכך, האגודות המסונפות לצופיות במרוקו התחייבו 1. לא לשנות את העקרונות ודרך הפעולה של פדרציה זו. 2. למסור לאחריתה את הכשרת המדריכים. 3. לציית לתקנונים ולהחלטות של המועצה המרכזית.

ב. השליחויות של גדודי במחנות ובסניפים (1949-1950)

כעת, שהתנועה E.I.F. תוכרה במרוקו, היא החלה לפעול בצורה אינטנסיבית. אורגנו מחנות קיץ וחורף. מחנות קיץ פעלו כבר בקיץ 1949, וגברו עלידי גדודי, שיצא לשליחות בצפון-אפריקה מטעם התנועה E.I.F. בצרפת לתקופה של שישה חודשים.⁶⁵ הביקורת על המחנות שהוקמו עלידי הצופים והעדנים המרוקאים מאוד מעניינת, כי היא מאפשרת לנו להעריך את רמת הצופים היהודים במרוקו והמגשלות שלהם.

המחנות שנבדקו עלידי ארגון גדודי היו ממוקמים בהרי האטלס התיכון, לא הרחק מן העיר אזור (Azrou). היו ארבעה מחנות עיקריים בהם שני הצופים מאזרחים שונים במרוקו. 1. בעין קרווז (Ain Kerzouza) התרכזו הצופים מהערים סג'ירה, מכבם, רבאט וצפון. 2. בבך-סמין (Ben-Smine) התרכזו הצופים ממדכש א' רב' ומקובלנקה-שמואל.⁶⁶ 3. בראמאל-מא (Ras-el-Maa) התרכזו צופים מפאם וקובלנקה-פלג (Fleg) וקובלנקה-עקיבא.

ארגון גדודי לא חסך שכטו מהצופים היהודים במרוקו. מדובר באדם שהיה צופה בדם העמיד את עקרונות הצופיות מעל לכל. הוא היה מנוסה בעניינים של חיי היומיום של הצופה, החל בשיכרות וכלה כמחנות ובפעילויות למיניהם, ולא מלח על חוסר בקיאות בטכניקת הצופים, על איסדר, על רשלנות. לידיו צופה טוב היה חייב להיות מסוגל להפגין בכל עת רמה טכנית טובה, מוסר גבוה, תופעתו ללא רבב, וההיגיינה האישית שלו ללא חטא.

בתגיעו למחנה של עין-קרווז רשם גדודי בודית שלו: "תחושה ברורה של מכוכה ואובדן דרך. שמונה ימים אחר בואן עמוקות עדיין היחידות במירוים שונים במחנה."⁶⁷ במרוקו את המחנה של סג'ירה מסר את התיאור הבא: "צופים חסרי מעש משועממים משוטטים פה ושם... מתוך מספר הצופים של שלושה פטרולים עשרה צופים לכל היותר נמצאים במקום, בגדים מוטלים על הארץ. שאריות של קליפות, אין בוד לזבל. אי סדר. אהלים לא מתוחים היטב. השמיכות עדיין לא מקופלות באחת אחר הצהריים."⁶⁸

אחת הקבוצות הנדירות שזכתה לביקורת טובה מצדו היחה הקבוצה של קובלנקה-פלג במחנה עין-קלעה (Ain-Kelaa). וכך רשם: "זהו הקבוצה הטובה ביותר של קובלנקה לקיץ הזה. הישגים גאים. מבנים מוצלחים, מחנה נקי ומסודר. רמה גבוהה ביהדות. חוש טכני נכון... אך נטיה תרופה לירידות."⁶⁹ בדברי הסיכום שלו ציין: "מדובר במחנאות של צופים, אך מעט מחנות

צופים אמיתיים. משמעת בעלת היבטים שונים, בתחום החינוך יש כמעט תמיד לרף להתחיל מבראשית. ישנם ליקויים המוריים בתחום הטכני: יתר מדי התחבולות למראית עין בלי שום קשר לצורכי המחנה או הנמיכות. ימי אשר למחנכים; גדודי כתב שהם היו חסרי תשעה ומיזן, ובורים בתורת העצים ונגרמו נזקים לעצים). המדריכים לא הכינו היטב את המחנות, התוכניות, שנראו יפה על ציבי הנמר, לא תמיד כובדו. אולם הוא תודה שהיו גם בין הצופים כחורים לצופים. וחורצים ואף מנחים טובים. אך תמיד ובכל מקום הבחין אצל הצופים היהודים במרוקו, שקבוצותיהם עשו יותר רושם בזמן התפילה מאשר באוויר הנתון."⁷⁰

יצאנו לנו שארגון גדודי הפליג יתר על המידה בביקורת כלפי הצופים היהודים במרוקו. נטייתו היתה להשוות את הצופה היהודי במרוקו לעמיתו בצרפת, שהשתייך בדרך כלל למשפחה בורגנית מבוססת ומשכילה, בעוד שאצל הצופה היהודי במרוקו השתייכו היהודים למעמדות הבינוניים והגמוכים והיו בעלי השכלה לא רחבה, ואילו כל התומר העיוני, החסברים והמונחים הטכניים היו כבספרות צרפתית - שפה ששליטתם בה לא היתה תמיד מלאה.

לפי התיבט השני בבדיקות שערך גדודי כלל ביקור בסניפים ברחבי מרוקו.⁷¹ כאן הבציות היו מסת אחר, בעיקר בעיות של ארגון ומינהל. הוא ציין בדרך שכתב בסוף שנת 1949, שהצופים במרוקו גייסו במספרים גדולים מדי, ומבלי לברר בקפדנות את גכוונתם להתמסר לתנועה ואת כשרונותיהם האישיים של המצטרפים החדשים.⁷² לרעתו לא היו מספיק יחזרות פרטיות והיתה יותר מדי הסתמכות על "התלפוזת הרוב". מבחינה מינהלית יען גדודי לערוך לעתים תכופות מיפקד צופים, לפתוח כרסמת, להכין תיק לכל עיר שיש בה סניף של התנועה, ולקיים קשר מתמיד בין הפדרציה בקובלנקה לבין הערים בפנים הארץ. הוא כיקש לטפל ברצינות בפניות בכתב של בניפים שהעלו נושאים לא שיגלתיים ובתכתובת עם הסניפים לוותר על הסגנון המינהלי ולאמץ סגנון אישי.

בוועידה המחוזית האחרונה, ב-27 בנובמבר 1949, הובאה הצעה להקים לשכה שתהיה ממונה על ארגון המחנות והקייטנות של כל הארגונים היהודיים. ארגון גדודי התרע נגד תרעיון הזה, שכן לא תהיה אפשרות לארגן מחנה של צופים באופן עצמאי, השפעתם של מוסדות כמו כירה האגודת שארל נטר תגדל על השבון הפעילות הצופית והתורה. גדודי ציין בודית שלו, כי תכנן להוציא לאור בולטין של E.I.F. במרוקו ב-250 עותקים. תגליון הראשון היה אמור לתופיע ב-1 בינואר 1950, אך למרבה הצער לא הופיע שם העלון בודית. יידעון נוסף היה מוקדש כולו לתרבות היהודית ומיועד למדריכים בלבד, תוכנן גם כן כתפוצה של 100 עותקים לכל צפון-אפריקה. האחראי לכך היה הרב יוסף מדיני, אולם כמו במקרה הראשון, שם הפרסום לא צויין.

בזמן ביקורו בקובלנקה העיר גדו הערות קשות כלפי תפקוד הסניף המקומי, שהיה מחולק, כאמור לעיל, לארבע קבוצות. הוא חזר על אותה ביקורת הקשורת ברישום הצופים, והוסיף שבסניף קובלנקה הצטרפו או נטשו את התנועה בלי שום הליך מינהלי, ולעתים קרובות לא נשאו הבוגרים והמדריכים את סמל התנועה על מדיהם. הוא רשם בצער מסוים: "לפני שנרתמים למשימה להפוך את החיידים לצופים של ממש, משימה אתה נדרשת במרוקו באופן כללי, להפוך את הסניף המקומי לאגודת צופים אמיתית."⁷⁴ גדו התמרמר על כך, שפעמיים ביקש להוצאות לפני כמה קבוצות של הצופים ומדריביהן, אך המנהיגים המקומיים לא הצליחו לזמן אסיפה, הוא רשם בנימה רי מיואשת: "כל זה... ועוד פרטים קטנים נוספים אינם עושים רושם חיובי על הממונה המבקר בסניפים, מציגים לפני סקסי תפילה לזהים, שירים יפים מארץ ישראל. אולם... היבן הצופיות"⁷⁵ להגנתם אמרו, מנהיגי הצופים של קובלנקה שבעיר היו קיימים הרבה ארגוני נוער יהודיים מפלגתיים וכלתי-מפלגתיים, דתיים וחילוניים, והדבר היקשה על פעילות הצופים. טענה זו הייתה מוצדקת, כפי שנראה בהמשך, אולם גדו השיב על כך, שאם התראות יבוברו בדיקנות והמדריכים יחשדו כהלכה, ואם ידעו לנצל היטב את כישוריהם של מדריכים מקומיים אחרים,⁷⁶ יהיה מוצדק קובלנקה מטוגל בהחלט לעסוק בצופיות אמיתית.

ארגון גדו לא היה שבע רצון גם מביקורו בסניפים בערים אחרות במרוקו. ברבאט וסאלה הוקמו סניפים זה לא מכבר, אך זרמה האינטלקטואלית היתה גמוכה לשעמו. במכנס התעוררו בעיות ארגון, בזמן ביקורו מינה גדו ממונים חדשים, ביניהם פרנספר אלקובי, וקיווה לתוצאות טובות בעתיד, כי במכנס היתה קהילה יהודית גדולה.

הערם היחידות בהן מצא גדו אוירה אמיתית של צופים היו סנגיר, פאס ואוג'רה.⁷⁷ על סנגיר כתב: "זו העיר היחידה בה יכולתי לבדוק את הקבוצה מיד עם כואי, ליצור קשר ודוק עם כל המדריכים, לקיים ישיבה כל יום עם הממונים על הקבוצות ולעבוד בצורה רצינית ומסודרת."⁷⁸ האמראית על קבוצת הצופים של סנגיר, בניום ובנות, היתה מדריכה בשם אדריאן חורי (Adrienne Hourri) שכתיבה בצופים "אוראגן" (Ouragan - סופה). היא התמירה כל כך במשמעת, שאסרה על הצופים לדבר בספרדית, שפתהאם שלהם, בזמן הישיבות והטיולים.⁷⁹ יש לציין שקבוצת הכנות מסנגיר, כמו כל קבוצות הבנות היהודיות במרוקו, השתייכה לפרוציה של הצופות הצרפתיות (R.F.E.), על הבנים ריחז גדו, שום חסדי טכניקה טובה, המדריכים שלהם חסדי גיסיון.

נראה לנו שבקהילות הקטנות היו קבוצות הצופים יעילות ומגובשות יותר. בזמן סיורו השני במרוקו, באפריל 1950, יום גדו משימה עדינה. ראינו לעיל שבראשית פעילותו במרוקו נאלצו אגודות E.I.F. לקבל את חסותם של

אגודות יהודיים מקומיים, כגון אגודת שארל נטר והאגודה של בוגרי כיתה E.I.F. פעלו כאופן לגאלי במרוקו, הם רצו להשתחרר מחסות זו, שהייתה מעורבת בשול לתנועותיהם, וכך אומנם קרה. שכן בעקבות ביקורו של גדו במכנס ברבאט השתחררו שני הסניפים המקומיים של E.I.F. מחסותה של אגודת הבוגרים של כיתה. אולם בקובלנקה לא נותקו הקשרים עם אגודת שארל נטר, כי היו יותר מדי אינטרסים משותפים בין שני הארגונים.

לעלנו לציין ש-E.I.F. הצליחו להקים קבוצה חקלאית של צופים במדאבש, בשם "מכבר", קבוצה ימית בקובלנקה,⁸⁰ ובקיץ 1950 ארגו E.I.F. במרוקו קרסנות ל-4,000 ילדים יהודיים.⁸¹

ב-15 בפברואר 1950 שלחה הנהגת E.I.F. בצרפת לסניפים במרוקו שאלון על נושאים שבתם הם רוצים לעסוק או להתעניין. בין השאלות שהובעו היו: "מה שוליים, הילדים המובלים, החינוך בישראל, ולבסוף שאלה שיש בה דאגה מסוימת לגבי העתיד, אתה הנושאים שהצופים במרוקו רצו לדון בו היה: "לאן תגליכה הצופיות שרוב האגודות דונלות בה?"⁸²

היחידות העממיות (Les Unités Populaires)

את התרומות היפות ביותר של E.I.F. במרוקו היה ללא ספק שיתוף הפעולה שלהם עם היחידות העממיות. כאן הוסיפו E.I.F. למפעל החינוכי שלהם מימד חברתי הקשור למציאות המרוקאית. הכוונה לגורלם של אלפי ילדים יהודים שלא השתלבו במערכות החינוכיות הרגילות הקיימות במרוקו, כמו רשת בתי-הספר של "כל ישראל חברים" או של משרד החינוך, שרק מעטים, בני השכבות המבוססות בעיד האירופית, יכלו להגיע אליהן.

על ראשית היחידות העממיות אנו יודעים ממאמר לא חתום, שלדעתנו נכתב על-ידי אדנאר גדו, שהופיע בעיתון היהודי האלג'יראי

L'Information Juive ביולי 1954. לפי מאמר זה, שכתרתו "היחידות העממיות", הוקמו יחידות אלו בעקבות המוגרם של אוג'דה וג'דה, על דבול האלג'יראי-מרוקאי, שפרץ ביוני 1948 ובמהלכו נטבחו על-ידי הערבים 43 יהודים. E.I.F. התרשמו עמוקות מסוגיה זו והכיעו את נכונותם לסייע לילדי הקורבנות. כך נתגלו לעיניהם ילדים מעולם אחר, אשר "נשאו עמם ניתוק עמוק וישן מהעולם המקובל של הילדות. המצוקה, הרחוב, הבורות, הבית עצמו, המעון כמו הסביבה המשפחתית, כל עלמם הרגיל הפך אותם, לעתים קרובות, ליצורים קטנים מפגרים, נבולים, מזועזעים מפתח האימים, פתמימים בתגובותיהם - לפעמים מעוררים רגז או רחמים. הם נשאו באישון עיניהם את התמונה ודהויה של קורבנות לעתיד."⁸³

די"האם יכלו הצופים לסייע לילדים אלה בפני הצופים עמדו או שתי שאלות עדינות. ראשית, עד עכשיו לא נתקלו הצופים כבעיה התברתית בבואם לגייס חברים חדשים. הגורים השתייכו למשפחות של המעמד הבינוני ומעלה, ונושאים כמו חינוך, לבוש או מזון באו על פתרונם בבית. מחוץ לתנועה, השאלה השנייה בה נקלו הצופים בניסיונם להשיג סיוע לילדים במצוקה, שלדבר התגוררו במלאה, הרובע היהודי, הביכה אותם: "לא היה מדובר יותר בחלוקת מרק וכגדים, החי אומר, במצוה הימנית (במקורו: Bonne Action B.A.). כלומר, הסיוע היה חייב לערר בנער הזה, הכמעט עזוב, תחושה של שיקום חברתי.

בבסיסות אלו נולד הרעיון להקים ארגון המסוגל לקבל על עצמו את חינוכו החברתי של הנער היהודי במלאה. ארגון זה קם בקובלנקה בסתיו 1948, בשם D.E.J.J. (Département Educatif de la Jeunesse Juive) - המחלקה החינוכית של הנוער היהודי. הארגון קם כתוצאה מתיאום בין כמה תנועות נוער יהודיות בקובלנקה. היוזמה להקמתו באה מאגודת שאול נשר היחיד הזויה בה היה אלפונסו צבע. D.E.J.J. היה אמור לספק את הקאדרים שיפעלו בקרב הקבוצות של ילדי המצוקה. קאדרים אלו מקורם בנערי ה-E.I.F. (בוגרים, ראשי שבטים, ראשי פטרולים). כולם עבדו בהתנדבות. כך נוצר שיתוף פעולה הדוק בין אגודת שאול נשר, E.I.F. ו-D.E.J.J. תיאם את הפעולות של היחידות העממיות. מימון הפעולות של D.E.J.J. היה בידי הניוויט ושידות הנוער הספורט של ממשלת הפרוסקטורט. ב-1951 הציע אלפונסו צבע לאדגאר גודי לקבל על עצמו את ניהול D.E.J.J. גודי קיבל את ההצעה.⁸⁴

מה היו בוגרי E.I.F. אמורים לעשות עם הילדים העוזבים הללו, שבמקרה הטוב ביותר ייקרו באיזה "תור" במלאה? התשובה ניתנה במאמרו "להביא את הילדים האלה לרמה של פעילות ותחביבים חינוכיים המסוגלים להרחיב את האופקים שלהם, להסיר את המחסומים הפסיכולוגיים שלהם, ולהכניסם לקראת חיים חברתיים מאושרים וראויים. אלה היו מטרותיהן של היחידות העממיות.⁸⁵

עם חידוש פעולתם במרוקו נתנו מלחמת העולם השנייה היו E.I.F. מודאגים מן הניכוס החברתי שיש לכלול בתוכניהם. במאמרם 1949, בעת כנס של ראשי הסיועים שהתקיים בקובלנקה, הודיע רוג'ר אלסון (Alison), חבר המועצה המחוזית של E.I.F. במרוקו, בעת שקיבל את פני משתתפי הכנס: "על כל הצעירים במלאה להפוך ל-E.I.F."⁸⁶ משלחת של הניוויט נכחה באולם. היא היתה מורכבת מגבי הלן קאוס-בן-עטר, מר טיילור, מר סיקסו ומר בטרטוש. הלן קאוס-בן-עטר נטלה את רשות הדיבור, ואמרה בין היתר: "על כל צעיר יהודי מעל גיל שש להצטרף ל-E.I.F. מרגע שגער מצטרף ל-E.I.F., אנו משוכנעים שהוא עושה צעד גדול קדימה. אני בטוחה שהצופיות המרוקאית, בה אנו תולים תקווה גדולה, תעצב דמות של נוער יהודי אמיתי."⁸⁷ עכשיו אפשר להבין מדוע

המנהל הניוויטס כ-E.I.F. הארגון הפילנטרופי היהודי-אמריקאי ראה ב-E.I.F. תנועה נוער שיכולה לתרום בצורה רצינית לשיקום יחידות מרוקו בכלל, וילדי ילדי העם במלאה בפרט.

בין המבכנים הסכניים שהועלו בהצעה הסופית של הכנס, ניתן להבחין בסעיף האומר שעל הצופה "להציג מחקר חברתי" ובמבכנים של השירות ההתנדבותי נדרש מן הצופה "לטפל בפנימייה או בית יתומים".⁸⁸ בכנס הכללי של E.I.F. בצפון-אפריקה, שהתקיים באלג'יר באפריל 1949, נשא אדגאר גודי הרצאה, והרגיש בה את "הצורך להרחיב את הפעולה החינוכית שלנו בין השכבות העניות בהן עלינו למלא שליחות חברתית, בקרב הילדים היהודים."⁸⁹ האם הפעולה זו של הצופים בקרב ילדי המלאה נגדה את עקרונות E.I.F. לא? כי היה מדובר בחינוך משלים, שבא לידי ביטוי בפעולות גופניות חינוכיות (משחקים באחד הפנות, עבודות יד), היתרון הגדול היה בכך שהמדריכים לא התמבטרים אלא לידים כמעט בני גילם, שהכירו היטב את תנאי חייהם וידיברו בשפתם. מכלול של נודמים אלה הקל על המגעים ביניהם. E.I.F. הבינו זאת, ולגיעו למסקנה, שכתור צופים יתמים פעילותם החברתית במסגרת היחידות העממיות אינה סותרת את עקרונות הצופיות.

ההפעם הראשונה בה התעוררה הדילמה בכל חריפותה אירעה במגעיהם הראשונים עם אדגון "אוצר התורה" בקובלנקה. זה היה ארגון דתי מטעם הורס האורתודוקסי בארץ-ישראל וביהדות ארצות-הברית, שקיבל על עצמו לטפל בילדים הקסנים במלאה של קובלנקה. ילדים אלה קיבלו ב"התורים" של המלאה חינוך דתי בשיטות מיושנות ובתנאים חומריים ותברואתיים נוראים. היה צורך להוציא את הילדים מן "התורים" ולגרום בהדרגה להיעלמותם של אלה. בנסיבות אלה הקים "אוצר התורה", במיניבות 1948, מעין תלמוד תורה מודרני, מחוץ למלאה של קובלנקה, "תור מתוקן", שיתור רוחני ילדי המלאה החלו ללמוד בו. הראשון בין מנהיגי E.I.F. כקובלנקה שיצר מגע עם "אוצר התורה" היה אלי רוסנמר, חבר הוועד הארצי של E.I.F. במרוקו. בפגישה של אותה הישיבות של הנהגת הצופים בקובלנקה, ב-2 בנובמבר 1949, נאמר: "אלי מספל ביחידה עממית ב'אוצר התורה' ומבקש סיוע."⁹⁰ רוסנמר ציין שתקופת ההכשרה של הצעירים ב'אוצר התורה' תמתיים בחנוכה עם מחנה הדרכה התחלתי (C.E.P.I.), ובסימון תקומנה שלוש קבוצות, שהמפקדים עליהן יהיו צופי E.I.F. הוועד המחוזי של קובלנקה העניק לאלי רוסנמר מענק של 10,000 פרנקים, בישיבתו ב-10 בנובמבר 1949, וכך החל שיתוף הפעולה הדוק בין E.I.F. של קובלנקה ל'אוצר התורה'.⁹¹

כמה שבועות מאוחר יותר הוגדרו התנאים לפיהם חיי צריך להתבצע שיתוף פעולה זה. ראשית נאמר, שהיחידות שתוקמו ב'אוצר התורה' עליידי אלי רוסנמר היו יחידות צופיות למחצה שקיבלו מ-E.I.F. עזרה טכנית של הכשרה

וארגון המחנות. טיעו זה ניתן בשל האופי הצופי שהיה לפעילויות בקבוצות אלו, וגם בשל אישיותו של המודריך שלהן, אלי רוסנבר, לשעבר מודריך ארצי ב-E.I.F. בצרפת. נוסף על כך התחייבו הממונים על היחידות הצופיות למחצה ב"אוצר התורה" להימנע מכל השפעה פוליטית של כל גורם שהוא. ועוד, גיס החברים החדשים לא היה אמור להיות מאסיבי, אלא כל נער היה צריך להגיש מועמדות אישית. מסתבר ש-E.I.F. הסכימו לעבוד עם יחידות צופיות למחצה, אך הקפידו מאוד לשמור על הייחודיות שלהם.⁹²

כיצד עבדו E.I.F. במרוקו עם היחידות העממיות? נביא הוגמאות מערים שונות במרוקו. פרופסר אלקובי, ראש קבוצת אטלס במכנס, שמנתה כ-130 צופים, בנים ובנות, כתב ב"6 ביוני 1951: 'מלבד פעילויותיהם הצופיות, בוגרי התנועה עוסקים בעבודה סוציאלית: מרובר בחזקת ילדים עניים שנבחרו עליידינו משכבות הנמוכות ביותר. ילדים אלו נסולי תרבות והינון, וכוחות הרצון הטוב של ראשי הקבוצות שלנו ילדים אלו שמחים, מלאי מרץ ומרחיבים את היגיונם והשכלתם. אחת לשבועיים ילדים אלו נושאים את שיכונני העוני שלהם ומכלים באוויר הצח של השדה. מספר הילדים הללו מניע ל-100, 50 בנות ו-50 בנים. כל הבנות הן יתומות.'⁹³

התיאור הבא ממחיש לנו את המצב בו היו שרויים הילדים הקטנים שכמלאה. רפאל אטולי, גם הוא מ"קבוצת האטלס" ממכנס, תיאר כך ב-1952 את עבודתם של E.I.F. עם היחידות העממיות במחנה הצופים בדרי בהאטלס התיכון: 'הבוגרים מונו כמפקדים על היחידות העממיות. מרובר כילדים בעלי בריאות לקיחה ועניים. העבודה איתם לבשה אופי חינוכי השכלתי. יסודות תנימוס, התנהגות תלמת בכיתה, ליר השולחן, כביה, בחוב, מלאכת יד, טיפול בציוד האישי שלהם, עשיית בובות, שירים, טיולים, וכיחוד אוכל טוב.'⁹⁴

דוד בלחטן מרבאט ציין ב-1954, שהקבוצה של E.I.F. בעיר כללה 200 צעירים מהיחידות העממיות (100 בנים ו-100 בנות), שהיו מחולקים לקבוצות של 20. בתיאורו הוסיף רגש ועל הייבט הפסיכולוגי של צעירותה: 'אלו ילדים עניים או יתומים שמניסים אותם כמלאה. משתדלים באמצעות טיולים כישר, ישיבות, חלוקת בגדים וארוחות בזמן התגים ועתג שבת, להוציא אותם מהסביבה שלהם לעקור ממחשבתם את הסביבה הנוחיות שלהם ולהפוך אותם לילדים הדומים לילדים אחרים.'⁹⁵

עוד עכשו ראינו כיצד הצופים היהודים עבדו עם היחידות העממיות בקהילות היהודיות הגדולות. אולם היחידות העממיות היו קיימות גם בקהילות קטנות יותר, בערי השדה, כבוג'אר (Boujad), כ-350 ק"מ דרומית-מזרחית לקזבלנקה. היו היחידות העממיות חלק מהתלמידים בבית-הספר המקומי של כיתה. מנהלו דוד מלכה כתב לאריה סרפר ממחלקת הנוער והחלוץ בירושלים:

25 ביוני 1954: 'בבית-ספרנו ישנה קבוצה קטנה של צופי היחידות העממיות. בסך-הכל 110 בנים ובנות מתוך 210 התלמידים שמבקרים בבית-הספר המעורב בגילאים 6 עד 14. יחידות עממיות אלה מקבלות אחר שעות הלימוד הרגילות חינוך של צופים וחינוך יהודי, כשהממונים עליהם הינם מדריכים צעירים מטעם E.I.F.'⁹⁶

באוגוסט מסר יצחק כהן, ראש הקבוצה המקומית של E.I.F. בשם 'סמי קליין', למחלקת הנוער והחלוץ בירושלים ב-5 בדצמבר 1955, שקבוצתו מורכבת משתי מחלקות, אחת של E.I.F. והשנייה של היחידות העממיות. הוא שיקספרם 92, מקורם ברובע היהודי של אוג'דה, וגילם נע בין 8 ל-16.⁹⁷ שמונת מדריכים מן הצופים הדריכו את צעירי היחידות העממיות במעון גדול שבמחנה בבית-הקברות היהודי, החשמל לרשותם על-ידי הקהילה המקומית. היחידות העממיות התכנסו פעמיים בשבוע. יצחק כהן הוסיף: 'אנו משלימים את השקט את הינוכס, אנו מלמדים אותם שירים, משחקים וריקודים. מדי פעם אנו נושא הרצאה קצרה על ארץ-ישראל לילדים בני 14 עד 16, שמאוד מתלהבים מהנושא. לבסוף, מאחר שמרבית הילדים האלה הם חסרי כל, כל שבועיים מנישים להם ארוחת ארבע, ובשבוע בו אין ארוחת ארבע אנו מקיימים טיולים.'⁹⁸

בקהילות היהודיות הקטנות הדגישו איפוא מדריכי E.I.F., מלבד החינוך המשלים שהיה קיים בקהילות הגדולות, את התיקה לארץ-ישראל, דרך לימוד השפה העברית ודיווחים על המדינה היהודית הצעירה, כנראה שראו בהם צולמים בכוח לארץ-ישראל.

ל"ב בפועלם עם היחידות העממיות לא הונחו E.I.F. את ההכשרה המקצועית לקראת העלייה האפשרית לארץ-ישראל. יצחק כהן כתב מאוג'דה: 'במה שנוגע ליחידות העממיות, היות שכמעט כולם צריכים לעלות לארץ הקמנו סדנאות בהן אנו מלמדים אותם השמל, מסגרות או נגרות.'¹⁰⁰

במאס, דוד כהן, ראש קבוצה של צופי E.I.F. בשם 'רצבים', שהיתה למעשה יחידה עממית, טיפח בקרבם במיוחד את ההכשרה המקצועית. במכתב מ-20 בדצמבר 1955 לואב טרוניק, ממחלקת הנוער והחלוץ בירושלים, כתב: 'לחינוך הילדים ברוח הצופים מוסיפים אנו... סדנאות של מלאכת יד. הסדנה נחשבת כאמצעי להכוונה מוקדמת, כלומר אנו מעמידים לרשות הילד מספר טכניקות על מנת שיזכר לבחור אחת מהן בהמשך. עלינו לגרום לכך שילדים אלה יאהבו את המלאכה, כדי להקים בהדרגה מעמד פועלים יהודי שאינו קיים במרוקו כרגע. היהודי הצעיר כאן נמשך יותר לסחר או למקצועות קלים שאינם דורשים בקיאות מיוחדת, כגון נער שליח או זבן... ומשלחי היד כמו מסגרות, קרורות, השמל ונגרות הם לעת עתה ההתמחויות העיקריות שלנו.'¹⁰¹

E.I.F. הגיעו להישגים מעוררים מאוד בעבודתם עם היחידות העממיות.

נראה שבילדים אלה היתה טמנה יכולת לא מנוצלת. די היה בקצת ידע פסיכולוגי וסבלנות כדי לעודד את היכולת הזאת. יצחק כהן מאוגדה סיפר אך היחידות העממיות של קבוצת הצופים המקומית הצליחו, לרגל חג הפורים, להקלות על הכמה את המחזה "אסתר", במאוס 1956: "עבוד הילדים הכוונה היתה לחקות קטע מהמחזה אסתר... המסכות והבגדים נעשו על-ידי ילדים בני 8 עד 10, שמעולם לא חתוקי ביד זוג מספריים, ולא ידעו מהי מסיכה. היה צורך ללמד הכל מהתחלה. אף על פי כן, עשיית הבגדים והמסיכות הללו היא כולה שלהם. אפשר לטעון שהדבר איננו יוצא דופן, אך לעניות דעתי אני חושב שזה יפה מאוד עבור ילדים מסוגם. הקהל מאוד העריך את המערכון."¹⁰¹

הממונים על היחידות העממיות, הגוי אומד D.E.J.J., ארגנו כינוסים של ראשי היחידות העממיות. שני הכינוסים הראשונים התקיימו ב-1951 וב-1952. בכינוס השלישי, ב-1953, נטלו חלק 52 ראשי "בולקים".¹⁰² הכינוס הרביעי נערך בזוגן (אל ורדיה) ביולי 1954.

עלינו לציין שהיחידות העממיות, עדיין בתסוותן של D.E.J.J., הביאו להקמתם של שני ארגונים מקוריים. הראשון היה "המעון של הילד היהודי" (Le Foyer de l'enfant juif - F.E.J.), שאכלס כ-100 ילדים, בנים ובנות, בתור פנימיה למשך היום בלבד. הילדים, שנחשבו למקרים סוציאליים קשים, גויסו על-ידי השירותים הסוציאליים של הויזנט. במועון הודרכו הילדים על-ידי E.I.F. במשך היום, ועיקר עיסוקם היה מלאכת יד וטיוילים. אחר השעה חמש הפעילה תברת כיתה תוכנית לימודים מתאימה. מבחינה רפואית היו ילדי המועון בהשגחת השירותים הרפואיים של אור"ת. "ארגון הסיוע לילדי" (Organisation de Secours à l'Enfance - O.S.E.)¹⁰⁴

הארגון השני שהוקם על-ידי D.E.J.J. היו הקבוצות האוטונומיות של המלאח (Les groupes autonomes du mellah). במלאח היו קיימות חבורות מאורגנות של צעירים. D.E.J.J. הציע להם יעוץ ולתמוך בהם חומרית, מבלי לשלבם בתוך היחידות העממיות.

אלפי ילדים, תורים ביחידות העממיות, היו מבליים כמה שבועות במחנות הקיץ שאורגנו על-ידי שירות הנוער המפורש של המשלה (S.J.S.) בעירות המגולס-התיכון. להלן הצהונים הסטטיסטיים:

- ב-1950 בילו 2,500 ילדים.
- ב-1951 בילו 3,000 ילדים.
- ב-1952 בילו 3,200 ילדים.
- ב-1953 בילו 4,100 ילדים.
- ב-1954 בילו 5,000 ילדים.

מה עלה בגורלם של הילדים כשעזבו את היחידות העממיות? בעל המאמר ב-"L'Information Juive" הצביע על ארבעה כיוונים אפשריים: 1. כניסה לבית-הספר הרגיל אצל הצעירים יותר. 2. הרשמה בבתי-הספר המקצועיים של

התנועה הצופים היהודים במרוקו (1930-1956). 4. יציאה לשוק העבודה המקומי.

צאנז' דואים שתוך כמה שנים מדקמת הפורציה של E.I.F. במרוקו, ב-1949, התעצמה תנועת הצופים היהודית במרוקו, על-ידי החיפה של מנוגים כמו ג'ק לוי-אמיל צבאן ואדגאר ג'דו, אך גם כוכות השילוב עם ארגוני נוער יהודיים מקומיים, כמו אגודת שארל נטר, D.E.J.J. היחידות העממיות. ב-1952 מנתה תנועת E.I.F. במרוקו כ-2,000 צופים. אחר 1952 פוזת המספר בשל המאורעות הפוליטיים שפקדו את מרוקו. העדים בהן היתה אגודה של E.I.F. היו: קולנקו, רכאט, מכנס, פאס, צפרו, אוג'דה, מוריס-ליסה, ואואן, טנג'יר, מנג'ה כנרמלאל, סאפי, מדאכש, אג'יד, בוז'ד, סאלה ומזאארו.¹⁰⁵

התנסים של E.I.F. במרוקו עם ארץ-ישראל

המגעים הראשונים עם מחלקת הנוער והחלוץ של הסוכנות היהודית בירושלים (1947-1951)

האם הצופים היהודים במרוקו נמשכו אל ארץ-ישראל המופעל החלוצי של התנועה הציונית קשה לענות באופן חריש-שמעי על שאלה זו, כי צריך להבחין בתקופות השונות שהיו בשנים 1945-1956, וגם באישיותם של הצופים. דומה שבשנים הראשונות לאחד מלחמת העולם השנייה ועד 1952 היה הקשר עם ארץ ישראל והתנועה הציונית תיאורטי, על גבי הנייד בלבד, ומ-1952, עם ג'בור הלחץ של המאורעות המדיניים במרוקו תודגמו דגשות אלו למעשים, ובקרב E.I.F. כמרוקו דובר יותר ויותר על הכשרה, על הגשמה ועל עלייה לארץ-ישראל. גבסה לשומר את ההתפתחות הזאת.

עם חידוש הפעילות הצופית היהודית במרוקו בתום מלחמת העולם השנייה, ניתן לומר שהקשר עם ארץ-ישראל היה רחוק למדי. רק ב-1949 אנו קוראים במכתב של אחד המנהיגים הבולטים בהנהגת E.I.F. במרוקו, מאיר ד' כנאיר (Benayer), המוזכר בכינוי באופים "דב עקשן" (Ours tenace), למחלקת הנוער והחלוץ בירושלים: "הנטייה לחלוציות של תנועתנו דורשת קשר אמין בינינו לבין ישראל. זאת תהיה האפשרות היחידה ללמד להבריט את המציאות הישראלית. אנו תקווה שהקשר הזה יחודש באופן רחוק ביותר."¹⁰⁶

מתברר איפוא, שעם חידוש הפעילות הצופית במרוקו אחרי 1945 חשו מנהיגי הצופים המקומיים, שמלבד המכתנים הסכניים וארגון מחנות הקיץ או החדף, היה צורך לתת תוכן רחובי גבוה יותר בזמן הישיבות או השיתות עם הנוכחים. מקור התוכן הרחובי עד כה היה ויהדות, שהאפיון העיקרי שלה היה

החגים הדתיים. אולם הנוער היהודי במרוקו חזה כבר בחוק המשפחה את היהדות, אם כי בצורה רכה פחות מעמיקה מאשר בשיתוף בצופים. אך היתה תחושה של חזרה ללא הפסק על אותם נושאים הקשורים לעבר. היה הכרח איפוא לכרוך את היהדות במעשים המוחשיים בהווה, שתמיד הלהיבו את דמיונם של הצעירים. היהדות המוחשית הזאת היתה ארץ-ישראל, שהיתה יותר היה יותר חשובה מאי פעם לאחר השואה.

השאלה היתה למצוא תומר הסברתי ופרגוני שעליו יושתתו השיחות על התנ"ך, על ביאליק, על טרומפלדור או על עמק יזרעאל. אומנם היה קיים כתביהעת של הצופים היהודים בצרפת, LEIF אך נראה שהוא לא הגיע למרוקו באופן ממודר ובכמות מספקת. ומה שהם לא כתביהעת הוא האופי הארצישראלי שאפיין את כתביהעת שהגיעו מתארץ לנוער היהודי בתפוצות.

ב־LEIF היה מעין מרחק או אייבהגה כלפי יהדות מרוקו. בינואר 1948 ניתן היה לקרוא באותו כתביהעת את רשמיו של יסלר, כתב העיתון, לאחר ביקור בצפון-אפריקה. אלה כתובים בסגנון הומוריסטי מהול באקוסטיות, כפי שהיה המנגנון הרוח באותם הימים, אך לא המרו בהם כורות ולולול: "קשה היה לי להתחלה להבחין בין היהודים והערבים... הם לבושים באותה צורה, מדברים כלם אותה שפה: ערבית. הם רומים זה לזה מכחיבה פיסת ער כדי כך, שיהודי מצרפת בעל עיניים כחולות ושערות בלונדיניות נחשב שם לארי אמיתי. לו הייתי יודע זאת בזמן המלחמה הייתי ממתער בצפון-אפריקה... כשאתה נמצא בבית-הכנסת, נראה לך שאתה בממבר... התפילות בעברית נראות כמו שירים ערביים." 107

וכך עם תום מלחמת העולם השנייה החלה מחלקת הנוער והחלוץ בסוכנות היהודית לפרסם כתביהעת בשפה הצרפתית, רביבים ו-Visages d'Israel ריפניה של ישראל. הללו זכו להצלחה רבה בקרב הנוער היהודי בצפון-אפריקה, בעיקר בשל כמה מדורים המתייחסים ליהדות וארץ-ישראל מבחינה דתית, היסטורית, ספרותית, משפטית וכלכלית. האמרים נכתבו בשפה ברורה, פשוטה, נעימה, ולא פעם הומוריסטית. היו מדורים נוספים של משחקים, חידות, תשבצים וגם סקירת הספרים העבריים שתורגמו זה מקרוב לצרפתית. אחד המדורים שעניין במיוחד את הנוער היהודי במרוקו היה המדור לעברית. היו במדור הזה סיפורים בעברית קלה עם תרגום לצרפתית של המלים הקשות, ולא פעם הוספו כמה משפטים הקשורים לרדוק העברי. החוברות הללו משכו במיוחד את ראשי הקבוצות של E.I.F. במרוקו, כי הן שימשו להם מקור השראה אידיאלי לפעילות שלהם עם תנוכתם.

בהתכתבות עם מחלקת הנוער והחלוץ בירושלים תיארו ראשי הקבוצות את פעולותיהם. פרופסור אלקובי, שכבר החבר לעיל, כתב ממכנס ב־6 ביוני 1951:

פעילותנו מתרחבת צופיות. בעיקר, אך במקום ללמוד בחוגים שלנו על צרפת, כמו במרוקו, האחרות של הצופיות הצרפתית, אנו לומדים גם וביחוד על ישראל, התקנים שלהם התפקיד של כל מוסד בממשלה וכד. 108 אבנר אסולין, ראש קבוצת ה-LEIF על שם טרומפלדור בצפון, כתב לריד בן-שלום, ראש מחלקת הנוער והחלוץ בירושלים, ב־8 ביוני 1951: "כפעילות הקשורה לנושא היהודי אנו עוסקים בפלמטיבוגרפיה, לימוד הארגון הפוליטי, התברתי, הכלכלי והחברתי של ארץ-ישראל, היסטוריה של עם ישראל, ועיון בכמה קטעים מ"תורה ודבר". 109

מחלקת הנוער והחלוץ בסוכנות היהודית היתה מעוניינת מאוד ליצור קשרים עם הנוער היהודי במרוקו. לאחר השואה שהביאה כמעט לחיסולה של היהדות אירופה, התעניין הרעיו הפועל הציני במאגר האנושי של חצי מיליון נפש של תנועת צפון-אפריקה. ראשי מחלקת הנוער והחלוץ בסוכנות הגיעו למסקנה שהדרך הטובה ביותר ליצור מגע עם הנוער היהודי בצפון-אפריקה היא באמצעות הצופים היהודים. המחלקה בירושלים אישרה לא רק את המגויים החדשים של קבוצות צופים יהודים במרוקו על כתביהעת רביבים ו-Visages d'Israel, אלא סיפקה גם כן חוגים, חומר פרגוני כמו ספרים עבריים מתורגמים לעברית, קבצים של שירים ישראליים ותקליטים לריקודים, קבוצות צופים-במרוקו חזרו וביקשו חוברות ללימוד השפה העברית, ואף מלוגים, שהיו יקרים מאוד. 110

בתמורה דרשה המחלקה לנוער בירושלים דרישות מפורטות על פעולותיהן של קבוצות הצופים במרוקו שאליו הגיע חומר מהמחלקה. אנשי ירושלים שאלו על מספר הצופים, בנים ובנות, בקבוצות; איזה פעלה קיימו בחנוכה, ומה הם מתעניינים לעשות בסיו בשבט, בפורים, בפסח, ביום מרד גסו וארשה, ביום העצמאות; האם בקבוצה למדו עברית, מי לימד וכאילו תדירות. הצופים במרוקו החזירו דו"חות מפורטים. הרושם מקריאת הדו"חות הללו הוא, שהצופים ציירו תמונה מפורדת, נפשויות-הבתונים הסמטיסטיים, הדיעו על לימוד עברית בחריצות. תיארו כיצד חגגו את חגים היהודים, כל זאת על מנת להפגין שמוש נכון בחומר ההסברתי הפרגוני שקיבלו מירושלים.

לא תמיד נפלה מחלקת הנוער בסוכנות בפה. כך, כשמששה אבות-ציונה ראשוני דגיאלה, ראשי קבוצת הצופים E.I.F. כרבאט, תיארו, בצירוף התוכנית, את המסיבה השנתית שארגנו ב־31 במאי 1952, השיבו אנשי ירושלים: "בדומה להיווכח באמצעות התוכנית המצורפת, שאם הצופיות תפסה מקום מכובד, לעומת זאת החיבת היהודי נראה לנו מוזנח לגמרי. אנו רוצים להאמין שבין השירים היו שירים מארץ-ישראל, ושכלכלר הדיקוד האינדיאני היו חודות. בעוד שאנו שמחים איתכם על הצלחת חגיגתכם, היינו מעדיפים לראות אותו טובע בחותם היהודי, בהתאם לאידיאל שכל צופה יהודי גותן אל לבו

להגשים, כפי שתיארתם בחלק הראשון של התוכנית שלכם. 111

להגנות ענה משה אבוהצירה: "המסיבה השנתית הזו הינה אירוע ציבורי בו נוסלים חלק אישיים שונים מהצופיות הצרפתית המוסלמית וקשה היה לנו להעלות לכבודם מזוה יהודי, שהיה עלול להתפרש על ידיהם בצורה לא נכונה." 112 הוא חוסיף, שכאשר חוגים או האירועים היו מיועדים לציבור היהודי, למשל פורים או יום העצמאות, האופי היהודי של האירוע נשמר היטב. אנו נוכחים לדעת עד כמה היה קשה לפעמים לתנועות גורע יהודיות בערים מסוימות, במרוקו של שנות ה-50, להעניק לאירועים הציבוריים שלהן אופי יהודי בעל קשר ברור עם התנועה הציונית.

אלו ספרים ממחלקת הגורע החלוץ בירושלים נדרשו עלידי המודרכים של E.I.F. במרוקו הספרים המבוקשים ביותר נסכו על המערכות הצבאיות שנהלו בארץ מראשית המאה ועד מלחמת העצמאות, כגון: תולדות התנועה היהודית של אליה גולומב או בערבות הנגב של יגאל מוסינזון, או תל חי חג הגבורה היהודית. נושא אחר שעניין את הגורע היהודי במרוקו הוא ההתיישבות. להצלחה מיוחדת זכו ספריהם של שמואל ריץ, הנחלת, של אליצור שמאלי, מהמרמון לגלבע, ושל מרדכי אמיתי, עמק, עמק, הספרים הללו הלחיבו את דמיונם של הצעירים, ולא פעם שימשו מקור השראה למערכונים. כך במכתב מ-21 בינואר 1953 הודיע אדגאר גרד שברצונו להעלות מחזה על פי ספרו של יגאל מוסינזון, בערבות הנגב. 113

ב. שליחתו של אשר אוהיון בקרב E.I.F. במרוקו (1951 ו-1955)

הגורע הפועל הציוני ומחלקת הגורע החלוץ בירושלים לא היו שבעי רצון מקצב ההתפתחות של התנועה הציונית במרוקו ובפרט בקרב הגורע היהודי. ביחוד עניין את המנהיגים הציונים בירושלים נושא העלייה - לא עליית המוניות אלא עלייה איכותית. נראה שהגורע השלימים שהשאיר בישראל חלק הראשון של עולים חדשים ממרוקו ב-1949 גרמו להבטחה הציונית לשים רגש על עלייה איכותית, או מכל מקום עלייה לאחר תקופת הכשרה. החלטת להשיג מסרות אלו באמצעות שליח מארץ-ישראל. הבחירה נפלה על אשר אוהיון, יליד קובלנקה, צופה לשעבר, שהשתייך לקבוצת בילוי בראשיתה ב-1944, כפי שראינו לעיל. הוא עלה לארץ באפריל 1949 ומיד עם בואו ארצה התגייס לצבא, אך שוחרר ממנו כעבור שישה חודשים, כי התגרב לעבוד להתיישבות. הצטרף לגרעין של E.I.F. בקיבוץ שדה-אליהו בעמק הירדן. ההצעה לאשר את שליחתו של אשר אוהיון למרוקו באה מסעם המדור הרתי של הסוכנות היהודית בירושלים, שכן הוא היה איש שומר מסורת. מסרות שליחתו היו לפועל בקרב E.I.F., ביחוד ראשי הקבוצות, למען יעלו לארץ. עולים אלה היו

הצופים להצטרף לגרעין של E.I.F. (גרעין לאו כהן) וזקקים קיבוץ של E.I.F. אשר אוהיון לא הגיע ישר למרוקו, תחילה עבר דרך צרפת, כדי להסדיר מספרים הליכים מינהליים עם מנהיגי E.I.F. בפאריס. הוא פגש את הממונה בארץ של E.I.F., ג'ראר אלכסנדר, בראשית אוגוסט 1951, והלח מסר לו מלשון על תנועת E.I.F. בצרפת בכלל ובמרוקו בפרט. 115 הוא הגיע לקובלנקה ב-19 באוגוסט 1951 וכבר למחרת פגש את המנהיג של אגודת שארל גטר, אלפונסו צבע, שהודיע לו כי בתורשי הקיץ, בעונת המחנות, כמעט כל הצופים במצרים יהיו תאטלס התיכון. אלפונסו צבע ציין שהחינוך החלוצי הזוגת בקרב צופי E.I.F. ויש למלא את החסר. לאחר כמה ימים יצא אשר אוהיון למחנה הקיץ של טיזמילין (Tioumliline) בתאטלס התיכון, על פי הזמנתו של אדגאר גרד, שניחל את אחד המחנות שם. 116

שליחתו של אשר אוהיון התה אמונה להימשך ארבעה חודשים בלבד. בהקדמה זו היה עליו לכוון את המועמדים חסונים ביותר לעלייה לארץ, שהיו מסוגלים להשתלב בגרעין E.I.F. שם. מה היו הקריטריונים של מועמד טוב? שליטה טובה בעברית וביהדות, ומקצוע. לפני עלייתם לארץ-ישראל היו מועמדים אלו חייבים לעבור תקופת הכשרה בת תורש בחנה הקלאית בדרום צרפת, לא הרחק מהעיר טולוז. אשר אוהיון היה אמור לשמש להם מדריך ומלווה בדרכו תורה לארץ. 117

אשר אוהיון ביקר במחנות הקיץ של הדי תאטלס התיכון, בהם שהו במשך הקיץ כ-3,500 צופים ויחידות עממיות, בנים ובנות. אולם הוא היה מעוניין במודרכים בלבד, ובעצם זה היה הדיכט השני של שליחתו. היה צורך להזריך את ראשי הקבוצות בפעילות ציונית וללמד אותם על אורה התיים בישראל. לאחר מלחמת העצמאות, במטרה שראשי קבוצות אלה יעוררו בקרב הצופים הצעירים של E.I.F. במרוקו עניין בציונות ובוהשנים של התכרה הישראלית. 118

כיצד עבר אשר אוהיון הוא נהג לכנס את ראשי הקבוצות של E.I.F. במספר ערים במרוקו במחנות קיץ בני זמניים-שלושה, ולעבוד איתם בצורה אינטנסיבית מתבוקר ועד הערב. כמו כן ערך סיורים בערים שונות ברחבי מרוקו וארגן ישיבות של ראשי הקבוצות של E.I.F., בנים ובנות, בשעות הערב. 119 כל ישיבה או פגישה ודתה מחולקת לשלושה חלקים: לימוד שירים ישראלים עכשוויים בעברית; ריקודים ישראלים - שני החלקים הראשונים אמורים היו ליצור אוויה ישראלית מתאימה לחלק השלישי, שכולו תוקדש לדיון בבעיות הציוניות שסקרו את התכרה הישראלית. 120 מה היו נושאי השיחות הללו אשר אוהיון סיכם אותם כך: "זיכוח הופשי התפתח בנוגע לבעיות רבות חקשורות לתוקי מדינת ישראל, הבעיה הדתית, חיי העולים במעברות, והבעיות הכלכלית של הארץ." 121

במראש ארגן אשר אחיו ב'23-24 בספטמבר 1951 מחנה הסברה עבור ראשי הקבוצות, בניים ובנות, מדרום מרוקו, מהערים סאפי, מראכש, מזאגן ואגאדיר, שלא השתתפו במחנה טיפולילין במשך הקיץ. המחנה הוקם במרכז התקלאי של מראכש. נשלו בו חלק 28 משתתפים, שהתכנסו בכיתה מקושטת בתמונת של נופי ארץ-ישראל. בתום יומיים של עבודה מפרכת סיכם אשר אחיו את תוצאות מחנה ההסברה הזה: "כל אחד חזר לביתו עם ידע של 6 שיחות, 10 שירים ו-4 ריקודים. מצאת חן בעיני התעניינותן של מספר מדריכות ממרכש, שאף על פי שהשתתפו במחנה טיפולילין באו לחזור על מספר ריקודים, ללמד שירים וליטול חלק בשיחות שלגן."¹²²

מה נשאר משיחות אלו של אשר אחיו עם הצופים? דו"ח שחובר על-ידי אחד ממשתתפי מחנה טיפולילין ב'29-30 באוגוסט 1951 מאפשר לנו לקבל מושג על כך. מחבר הדו"ח הוא ראש קבוצה של E.I.F. מקובלנקה, יצחק תורג'מן, בעל הכינוי Ourson ('דובון'). יצחק תורג'מן ציין, שתוכנית מחנה הקיץ כללה ארבעה חלקים בצורת שיחות ופעילויות: 1. הקיבוץ וההסתדרות. 2. השאלה המרוקאית בישראל. 3. הגרעין של E.I.F. 4. שירים וריקודים ישראלים.

על נושא הקיבוץ כתב יצחק תורג'מן: "מה שהרשים אותנו במיוחד הוא הארגון הגייני המהולט של העבודה, רוח האחריות ההדדית ואף של אותה ששלטה על החיים בקיבוץ, הראגה להתפתחות המושלמת של בשרונות הפרט. בקיבוץ, תפסנו איוו שמהה היא להיות בקיבוץ, אך גם מהם הקשיים. הוזהרנו.¹²³ בהתייחס להסתדרות ציין ומדריך הצעיר מקובלנקה את המפעלים הגדולים שהוקמו על ידיה בתחום התקשורת (ייעלי) והבניה (סולל בונה), כתייחולים, התנויות הגדולות (המשבירי), לידיו מילאה תנועת הפועלים תפקיד מרכזי בישראל בשל הישגיה הכלכליים.¹²⁴

שאלת קליטתם של יהודי מרוקו בישראל עניינה במיוחד את E.I.F. במרוקו. יצחק תורג'מן סיכם את דבריו אשר אחיו: "העלייה ב'48 לא היתה מאורגנת. באותם הימים עלתה לארץ חלאת המין האנושי (la lie du peuple). יהודי מרוקו אלו היו נטולי הכשרה מקצועית חלוצית. כשהגיעו לשם, בני ארצנו, שבתחיים נעשו בורגנים והיו תודתי מוסכמות מטעות, לא היו מסוגלים לתפוס את מלוא המובן של החיים הסוציאליסטיים והחלוציים. בני ארצנו לא מצאו בישראל אנשים משלהם שיכלו לקלוט אותם ולהדריך אותם בחיים בישראל. כפי שאירע במקרה של יהודי אירופה. הם עברו באופן קיצוני מאורח חיים אחד למשנהו."¹²⁵

בנוגע לגרעין E.I.F. בישראל, שמקומו נקבע זמנית בשרהאליהו, יצחק תורג'מן היה גאה כהשתלבותם של E.I.F. בארץ. הוא שמח שהצליחו להתגבר על המכשולים, אף על פי שלא קיבלו קודם לכן הכשרה חלוצית. הוא ייחס זאת

ל"התחשבה הצופית שנרכשה על-ידיהם במרוקו. כן ציין יצחק תורג'מן, "למשך כל תקופת מחנה הקיץ למדו הצופים את השירים האחרונים באופנה המשאל; הדקדוק ריקודי-עם.

בדבריו הסיכום הניע יצחק תורג'מן את שביעות רצונו ממה שלמד במשך מחנה טיפולילין. הרושם העולה מדבריו הוא, שעד עכשיו הם הכירו את ישראל ו"החלוצים דרך הספרים או כתבי-העת השונים שהתקבלו במרוקו. כאן, לראשונה, סיפר להם שליה ישראל, צופה לשעבר ממרוקו, על סמך ההתנסות אישית שלו, על המציאות הישראלית. זה היה שונה לגמרי והרשים אותם

מאוד: יצחק תורג'מן כתב: "מחנות מסוג זה חשובים מאוד לשם הקמתה של תנועה חלוצית בקרב תנועת E.I.F., לאור הידיעות שהם מביאים תצורה בה הן אחריות. בנקודה זאת יש לשבח את אשר, שעמד יפה במשימה.¹²⁶ ואומנם אשר אחיו הצליח להעביר את המסר החלוצי בקרב E.I.F. במרוקו, וזה בא לדי ביטוי בעלייה הטובה של מדריכי E.I.F. לישראל. מה שקשה לכרר הוא, האם הם הצטרפו לקיבוץ, למושכ או ליישוב עירוני.¹²⁷

בכל עיר שכה סויר אשר אחיו הוא מינה ממונה על ענייני חלוציות. תפקידו היה לספק ל-E.I.F. מידע על ישראל, להגביר את לימוד השפה העברית ולהתעמיק בשאלות הבערות של התנועה הציונית. הממונה על ענייני החלוציות היה במגע מתמיד עם תועדה החלוצית הושבת בפאריס, וקיבל ממנה חומר הסברה.¹²⁸

ב'11 בנובמבר 1951 התכנסה בקובלנקה "כת הוורעיס" (Le clan des semeurs) - חוג חשיבה של בוגרי E.I.F. - בנוכחותו של אשר אחיו, ונעשתה הערכה של תוצאות שליחותו.¹²⁹ נאמר שמטרת שליחותו היתה להקים תנועת חלוצית בקרב E.I.F. במרוקו. עשרה בוגרי E.I.F. היו מוכנים לעלות, אחרי תקופת הכשרה קצרה בצרפת, יחד עם אשר אחיו בורכו חזרה לארץ. בתום שליחותו, בקובלנקה הוקמה ועדה חלוצית, שמטרתה היו לגייס את המועמדים לגרעין E.I.F. בישראל ולספק לו תמיכה חומרית.¹³⁰

אולם בעוד שליחותו של אשר אחיו אמרה להסתיים, אירעו במרוקו מהומות חמורות, שהניעו את השליח לעשות הערכת מצב חדשה. ב'11 בנובמבר 1951 עשו מרוקאים מוסלמים לאומנים בקובלנקה הפגנה נגד צרפת הממסר הקולוניאלי במרוקו. כוחות הביטחון הצרפתיים ירו בהמון והפלו חללים מספר מצד המרוקאים.¹³¹ ב'18 בנובמבר 1951, ביום השנה לעלייתו לכס המלכות של הטולטאן דאו, מחמד החמישי, ניצל השליש מאורעות אלו על מנת לשאת נאום חדרו אהבת המולדת, בו ביקש שמרוקו תשיג בחזרה את "ריבונותה".¹³² באותו יום חולק כרוז בעל תוכן לאומני, ועליו התום: "המפלגה הקומוניסטית המרוקאית". הכרוז תפנה ליהודי קובלנקה ממצא מרוקאי, שהואשמו בשיתוף פעולה עם "השלטון הקולוניאלי".¹³³

חלוקת הכרח ותוכנו הרשימו במיוחד את אשר אחזין, ששלח עותק ממנו לממונים עליו בירושלים. במכתב מ-20 בנובמבר 1951, שלחה את הכרוז, כתב אשר אחזין, שהודי מרוקו מודאגים מאוד אחרי מאורעות ה-1 בנובמבר 1951, ורבים ביניהם היו רוצים כעת לעלות לישראל; אך הם גרתעים בשל הדיעות החדשות שהגיעו אליהם ישירות מישראל (על קליטתם של אחיהם שם) או מפי אלו שהזרו למרוקו.¹³⁴

אולם עיקר מכתבו הוקדש, כמובן, לבער היהודי במרוקו, שלדעתו היה רעוק למדי מן היהדות, הוא תהה על גורלו של הדור הבא, שכן היהודים הצעירים שהשתייכו לתנועות נוצריות היהדות במרוקו היוו חלק קטן בכלל הנוער היהודי בארץ זו. בתגובת נוצר אלו היה E.I.F. יוצאי דופן. הוא הוסיף: "אם הם לא ציוניים באופן רשמי, הם מתחילים להיחשב שאינם יכולים להישאר אדישים, לאור עבודת השיקום הנעשית בישראל. בייחוד מאז הקמתו של הגרעין על שם לאו כהן.¹³⁵ בעיני אשר אחזין היה E.I.F. ראויים שיתעניינו בהם משתי סיבות: 1. בתוכניות החינוכיות שלהם הם הרגישו במיוחד את ערכי היהדות, וכל צופה שרצה לעלות בדרגה היה חייב לעבור מבחן כזה. 2. E.I.F. במרוקו השתייכו מבחינה חברתית לשכבות המשכילות של יהדות מרוקו; הם היוו עילית הקשורה ליהדות, דבר שלא היה גפוף במרוקו, כי בדרך כלל השכבות המבוססות המשכילות נטו להתבלבל. בנסיבות אלה כדאי היה למשוך אותם לישראל.

באותו הקשר יעץ אשר אחזין לממונים עליו במחלקת הנוער והחלוץ בירושלים לעודד את ראשי הקבוצות של E.I.F. להשתתף בסמינר במכון למדריכי חוץ-לארץ בירושלים.¹³⁶

לפני שעזב את מרוקו התחזה אשר אחזין את התוכנית הקשורה לישראל, שקבוצות E.I.F. במרוקו היו צריכות לבצע בשנת 1952:

1. להגביר את הפעילות הציונית.
2. מבצע למען נסיעת יער בן 10,000 צעירים בישראל על שם ארמנד פלב.
3. ארגון מחנה מיוחד במסח של מועמדים לגרעין של E.I.F. בישראל.
4. שליחה קבוצה של בוגרי E.I.F. למכון למדריכי חוץ-לארץ בירושלים.¹³⁷ אשר אחזין תור לישראל בינואר 1952.

השלחנות השנייה של אשר אחזין היתה ארוכה יותר. היא היתה אמנם להימשך למעלה משנתיים. היא החלה באוגוסט 1954 והופסקה לאחר שמרוקו קיבלה את עצמאותה ב-2 במאוס 1956. בנסיבות אלה החליט הוועד הפועל הציוני בירושלים להחזיר ממרוקו את כל השליחים, מסעמי ביטחון.¹³⁸ בניגוד לשליחות הראשונה, יש מעט דיווחים משליחות זו בארכיון הציוני בירושלים, ואין באפשרותנו לתארה בפרוטרוט. דו"ח מ-3 בינואר 1955 נותן לנו מידע חלקי על פעילותו של אחזין.

למה היו מטרותיה של השליחות השנייה? השליח עצמו הגדיר אותם באותו הדיווח: "אני ברעה שתפקידי העיקרי צריך להיות שיתוף פעולה הרק עם המוצאים על הקבוצות, ובמקביל לדאוג להכשרתם מבחינה יהודית וציונית של אותם ממונים."¹³⁹

E.I.F. כאן מיד בהבדל בין שתי השליחות. בעוד לשליחות הראשונה היתה מטרה עיקרית להביא לעלייתם לישראל של ראשי קבוצות, הדגישה השליחות השנייה את הפצנתן של היהדות הציוניות. נראה איפוא שהמבנהים הציונים בירושלים חשו שנגע התתבוללות התפשט עוד יותר בקרב הנוער היהודי במרוקו בשנים 1952-1955.

מכחלק הראשון של הדו"ח מציין אחזין את התפקיד המרכזי שמילאה D.E.J. בחיי תנועות הנוער במרוקו. להערכתו נתנה D.E.J. את חסותה לכמה אלפי ילדים יהודים. הוא תיאר את פעולות D.E.J. עם שלושה ארגונים צופים-למחצה, כאמור לעיל - החיזיות העממיות, הקבוצות העצמאיות ומועדון הילד היהודי. אשר לתוכנית הנלמדת עלידי ילדי מועדון הילד היהודי - ילדים מהמלאח שלא היו כלל במסגרת לימודית - דיווח אחזין שקרא הבנים שיעוריהם בחולדות עם ישראל ובי"מולדת". בנוגע לקבוצות העצמאיות השייכות כולן למלאח, ציין השליח, שהיו בקובלנקה ארבע קבוצות קנים ונבות בני 17-21. במשך חודשיים, באוקטובר ונובמבר, הם הכינו מחזה בעברית שהתג בהנכחה, בדצמבר 1954.

אשר אחזין לא חדל להתעניין בראשי קבוצות של E.I.F. מבין 350 הצופים בקובלנקה היו 45 ראשי קבוצות.¹⁴⁰ ראשי קבוצות אלה לא הקדישו מספיק זמן להכשרה העצמית שלהם, בייחוד בתחום היהדות הציונית: "לא מתוסר רצון, אלא מתוסר זמן", אמר אחזין.¹⁴¹ הוא התכוון לשלב בתוכנית השנתית שלהם קורסים ליהדות ולציונות.¹⁴² בין הפעילויות המתוכננות לשנת 1955 רשם אחזין קורסים לעברית למתחילים ולמתקדמים המיועדים ל-E.I.F., שיחות על פרשת השבוע וקיום "עיוג שבת" באופן קבוע.¹⁴³

שאלת עלייתם של הנוער היהודי ממרוקו לישראל וקליטתם בתנאים מסוגים כיתור היתה תמיד בראש מעייניו של אחזין. כך תנה את הרעיון לארגון במקום הכשרה קצרה לתבוי הקבוצות העצמאיות שהיו מועמדים לעלייה. בתוכנית המיועדת להם ניתן להבחין בשני סעיפים: "הבעיות הכרוכות להתיישבות בארץ-ישראל, ועלייה וקליטה."¹⁴⁴ הוא גם תיכנן לסייר בכמה ערים ברובי מרוקו, אך התומר על סיועם אלו לא הגיע אלינו, ולדידנו, כאן מסתיים הפרק של שתי השליחות שלו.

כאן מסתיימים תולדות E.I.F. במרוקו בתקופה הקולוניאלית (עד 1956). ראינו שתנועה זו הצליחה תוך עשר שנים בערך, להקים תנועת צופים יהודית מקודית ודי מושרשת בערים העיקריות על מרוקו.

הקמת תנועת צופים בהשראה ישראלית במרוקו: "הנוער הציוני"

מעין כפרטיכל הישיבות של E.I.F. בפאריס ובקובלנקה ואף בדיחת של אשר אוהיון אפשר ללמוד, שהצופים במרוקו, חרף התעניינותם כבושאי היהדות, לא גילו חיבה יתרה לצינונות, זאת היתה תחושתם של המנהיגים הציונים בירושלים, ואף של השליחים מן הארץ שהגיעו למרוקו. שמעון המל, שעלו דובר לעיל, הגיע לקובלנקה כ-1953 מטעם תנועת E.I.F., וכבראה מטעם המוסדות הציוניים בארץ, ואלה רשמיו על היחס של E.I.F. במרוקו אל התנועה הציונית: "תנועת הצופים היהודים בצרפת שללמה במרוקו מעולם לא היו ציונות ולא תלוציות... האחראי לתנועה (E.I.F.) במרוקו ארגאר גרד עשה את הכל כדי למנוע שליחותי: לא ענה למכתבים, לא קבע תוכניות, ולבסוף הייתי נאלץ לבקש מן ההנהלה הארצית לכפות את נוכחותי על השלוחה המרוקאית. איש לא בא לקבל את פני בנמל התעופה, איש לא בא למלון (Majestic) ליצור איתי קשר... נודע לי שגרד מתנגד לבואי, כי השפיעתי על המדריכים כביכול גרולה מדי וחשש שאשכנע אותם לעלות ארצה.¹⁴⁵ למרות זאת הגיע ארגאר גרד לישראל בסוף 1955, על מנת לבדוק אפשרות להקים ארגון המייצג את D.E.I.J. בארץ, שכן 35% ממדריכי ארגון זה, שבמעט כולם היו ב-E.I.F., הביעו את רצונם לעלות לישראל.¹⁴⁶

מכל מקום, המנהיגים הישראלים הגיעו למסקנה שורה רצוי שהנוער היהודי במרוקו יבוא במגע ישיר עם תנועת נוער צופית שמקורה ישראלי. בנסיבות אלו החלו בקובלנקה ב-1951 את פעולותיה של תנועת "הנוער הציוני" מטעם תנועת הצופים הפרוטסטיבטיים. חברי הסניף של הציונים הכלליים בקובלנקה, וכראשם וזה שולמן, הפמידו לרשות הנוער הציוני את מועדונם בעיר.¹⁴⁷ בבואנו לתאר את פעולתו של הנוער הציוני בקובלנקה אין פירושו של דבר שתנועת נוער זו היתה תנועת הנוער הישראלית הראשונה שפעלה במרוקו. כבר בשנת 1947 היה בקובלנקה סניף של תנועת "ידורי", ומאוחר יותר של "הבונים" ושל "השומר הצעיר". תנועות נוער אלה היו מאוד פעילות במרוקו, אולם עדיין אין עליהם מחקר יסודי. הנוער הציוני היה למעשה תנועת נוער קטנה בקרב תנועות הנוער הישראליות שפעלו בקרב הנוער היהודי המקומי. בחרנו לתאר אותה כיון שהחומר הארכיוני עליה נמצא בתקני הארכיון הציוני בירושלים עם החומר הארכיוני הקשור ל-E.I.F. נדמה לנו שמכל תנועות הנוער הישראליות שפעלו במרוקו, היתה תנועת הנוער הציוני, באופן פעולתה ותפקודה, הקרובה ביותר לאופי הצופי.¹⁴⁸

תנועת הנוער הציוני החלה במרוקו עם בואו של שליח התנועה ישראלי בן-חיים באוגוסט 1951.¹⁴⁹ דרך מאותו שליח מ-13 בפברואר 1952 המופנה לגוינט בקובלנקה מאפשר לנו לשתור את תחילת התנועה, בקובלנקה בעיקר.

ופעילותיה. הנוער הציוני מנת כ-150 חברים בני 9 עד 20 המחולקים לארבע קבוצות:

- ה"גורים" (בני 9 עד 12) - 20 חברים
- ה"צופים" (בני 12 עד 16) - 75 חברים
- ה"מבוגרים" (בני 17 עד 20) - 35 חברים
- ה"תלוצים" (בני 17 עד 20) - 20 חברים, שעסקו בהכשרה החליטו לעלות לישראל.¹⁵⁰

התלוצים עמדו לצאת לצרפת ולקבל את ההכשרה בריאוגני (Rougny) לפני עלייתם ארצה.¹⁵¹ התנועה הספיקה להקים קנים בקובלנקה ובמראכש.¹⁵² מן הניי הנוער הציוני במרוקו הקימו תהנהג ראשית המורכבת מעשרה חברים, שהיו מדריכים או ראשי קבוצות. נראה שבניניהם היו הרבה יוצאי אלג'יריה שעברו הכשרה תלוצית בארץ. כלומר, מרובר במדריכים צעירים בעלי ניסיון רב בחיים התלוציים והקולקטיביים בישראל.¹⁵³ יד המעון של הנוער הציוני נמצא במרכז "שארל פינור" בקובלנקה, ששימש מפקדון של הציונים הכלליים. באגודה הצעירה הושם דגש על החינוך לערכים ציוניים. על הצופה הצעיר לדעת למה שאפה הציונות באופן כללי, ומהם תורמים השונים הקיימים בתנועה הציונית. אולם הנוער הציוני ביסס את תוכניותו החינוכית על לימוד עיקרי הצופיות ויישומם במבטנים סכניים מעמיקים מאוד (עזרה ראשונה, טופוגרפיה וגיאוגרפיה של ארץ-ישראל, סבניקת הקשרים ואיתות (כתב מורס). חברי הנוער הציוני למדו עברית פעמיים בשבוע, עסקו בספורט השתתפו במתנות חורף וקיץ, עלינו לציין שעל מנת לעבור ממחלקה למחלקה היו הצופים חייבים לעבור שורה של מבחנים קשים, בייחוד בתולדות עם ישראל ובעברית.

זי מי מימן את התנועה המקוד הראשון היה המחלקה לענייני היהודים במזרח התיכון, הווי אומר, בעקסיין, התנועה הציונית. כל חדשים קיבל סניף הנוער הציוני בקובלנקה בממוצע 1,000 דולר.¹⁵⁴ אך זה לא הספיק, וכאשר ישראל בן-חיים, שליח התנועה במרוקו, כתב לגוינט בקובלנקה ב-13 בפברואר 1952 הציג את תוכנית הפעולה של הנוער הציוני לשנת 1952 בסניפי קובלנקה ומראכש, מטרתו האמיתית היתה בקשה לסיוד כספי. הוא כתב: "160 החברים השייכים לאגודתנו אינם מתחלקים בהוצאות הכרוכות בהפעלת האגודה (מכוונה לתשלום דמי חבר) ואין אנו יכולים לדרוש זאת מהם בשל המצוקה הכלכלית של משפחותיהם."¹⁵⁵

על מנת לפדסם את התנועה בקובלנקה ולתנך את מועדוני העיר, ארגן הנוער הציוני ב-8 בדצמבר 1951 "עונג-שבת". מספר רב של אישים יהודים בקהילה המקומית כיבדו את האירוע בנוכחותם: ויליאם בייך, מנהל הגוינט בקובלנקה, וזה שולמן, סיד לוי, הממונה על הקרן הקיימת לישראל, יעקב

הפאל בגאצרה, גם הוא מהציונים הכלליים, ומינה בלומנפלד, נציגת עליית הנוער. צעירי הנוער הציוני הציגו מחזה קצר על מפעילי הלכודים בסערה בים כדרבם לישראל. הכל היה מלווה בשירה ודקלום של שירים עבריים, כיניהם שיר של ח'נן ביאליק, "קומו תועי מדבר". כל דמות תיארה את האחוז שבו הקיבוץ שלה ממוקם. הדמות שדיברה בשם חבר מאחד הקיבוצים בנגב אמרה: "על הנוער היהודי להתגייס כדי להפרות את האזור, על מנת להציל מחסה לעולים החדשים". היא גינתה במלים חריפות את הנוער שיביקר במועדוני לילה במקום לחוד לערביי החזרות המסודתיים.¹⁵⁶

ניכר עד כמה תנועת הנוער הציוני יחסה חשיבות ללימוד השפה העברית ולהיכסים השונים של החיים בישראל (ההעמלה, ההתיישבות בנגב).

לרגל חג החנוכה בשנת 1952 ארגנו צעירי הנוער הציוני עדיין, במרכז פינזי, תגינה גדולה, קרוב ל-600 אנשים הצטרפו במערוך. אלי כרסנטי, חבר ההנהגה הראשית של הנוער הציוני, דיחה על האירוע, וממנו אנו למדים שהצגו מערכונים רבים המבוססים על המכבים ותג החנוכה, עם תפאורה המזכירה את גופי ארץ-ישראל. המקהלה של הנוער הציוני לזוהתה את כל המתוות של אותו ערב, ובין השירים שהושמעו נזכר את "מי ימלל ריאה על פי כך". אלי כרסנטי מסיים את כתבתו בנימה מאוד אופטימית: "בל הכבוד לנוער הציוני, מקומך מעתה יציב וקבוע בקובלנקה. האירוע שהצגת ייחשב בין האירועים היהודיים החשובים ביותר שאירעו בקובלנקה."¹⁵⁷

אולם במציאות היומיומית נתקלה תנועת הנוער הציוני בקשיים לא מעטים. מי היו הצעירים שהצטרפו לתנועה? רובם היו גרים במלאח ונראה שהשתייכו לקבוצות העצמאיות שהוזכרו לעיל, חווי אומר, צעירים ממצמד חברתי נמוך, שלא תמיד ידעו היטב את השפה הצרפתית. נראה איפוא שהנוער הציוני גייס את חבריו מהנוער היהודי בעיר שלא התקבלו לשורותיהם של E.I.F. או אגודת שארל נטר בשל דמתם ההשכלתית והחברתית הנמוכה, וזאת בשל העובדה שרוב הצעירים השתייכו למשפחות מצוקה, כאמור לעיל.¹⁵⁸

למעשה, כשמבחינינו הנוער הציוני במרוקו הרגישו את לימוד השפה העברית, ההכשרה והעמקת ההכרה בחייהם של החלוצים בישראל, הם בעצם עסקו בהחזרת הרעיון הציוני בקרב בני הנוער, ובכך חנניו את הפעילות הצופית הסתהרה, שעליה, מכל מקום, אין התייחסות רבה בדרושת התנועה שהגיעו לידושלים. לעומת זאת, במכתבים שהגיעו ממרוקו מנציגי הנוער הציוני, אנו קוראים על פעילות ציונית סהורה. כך יצחק שיקרין אלמוסנינו, ראש הקן של הנוער הציוני באוג'דה, כתב לרות דייטשר, עורכת החוברת דביכים, ב-6 בדצמבר 1954: "באן אני מספל בעניני הקן הקיימת לישראל ובתנועת נוער ציונית בשם הנוער הציוני.¹⁵⁹ חיים סרוייה, שהיה מדרך בנוער הציוני בקובלנקה, כתב ה-20 ביוני 1954 לאריה סרפרד ממחלקת הנוער החלוצי

הנוער הציוני: "לא חרלתי מלעסוק בעבודה הציונית שלי. חדרתי לתוך קבוצה של E.I.F. (routiers) התייחסתי בהרחבה לנושא ישראל... רוב חברי קבוצה זו והתלוצנים לעלות לישראל ולהצטרף כמעט בוודאות לגרעין שלנו

הנוער הציוני היו לתנועת הנוער הציוני תוצאות מעודדות מבחינת העלייה לישראל. יצחק כהן מקובלנקה מסר ב-25 במארס 1955, שהקן הראשון של הנוער הציוני בקובלנקה נמצא כבר בהכשרה בעין השלושה בישראל; קן שני עמדה לזאת בפסגה, ושלישי בתום מחנה הקיץ. הוא סיים את מכתבו בצינו, שהתנועה מונה שבעה קנים במרוקו.¹⁶¹ ג'ק מרציאנו ציין ב-5 בינואר 1956, שהקנייה רביעית החלה כבר בהכנות לעלייה לישראל ב-12 בינואר 1956.¹⁶² מסתבר שהנוער הציוני לא הסתפק בחיבור נופי ארץ-ישראל והתייחסות לתורת הציונות באופן תיאורטי, אלא עבר לצד המעשי והגשים את עקרונות הציונות: העלייה לישראל.

תנועת הנוער הציוני המשיכה להתפתח בצורה רצינית, וב-9 במאי 1956 מספר סלאח סולטאן, שקבוצתו בקובלנקה מונה כ-200 חברים.¹⁶³ אך תנופה זו נקטעה באופן פתאומי, כשמרוקו קיבלה את עצמאותה ב-2 במארס 1956. כמה חתשים מאוחר יותר נוסלו כל תנועות הנוער היהודיות שהיו בקשרים כלשהם עם ישראל. וכך כתב מרדכי איפרגן מקובלנקה: "כיום אינני שייך יותר לתנועת הנוער הציוני, כי נוסלו כל התנועות הפוליטיות בקובלנקה."¹⁶⁴

סיכום

לאחר התחלות קשות בשנים 1929-1934, שהיו כרוכות בקשיים שהערימו השלטונות הקולוניאליים, החלה תנועת הצופים היהודית במרוקו להתפתח בתום מלחמת העולם השנייה. תודוש הפעילות אירע בזכות מאמציהם הראויים לשבח של צעירים יהודים מקומיים, יוצאי אלג'יריה, כמו ג'ק לוי ואמיל צבאן, שנודות לטוב התמרוך שלהם הובילו להקמת פרדצית E.I.F. הראשונה במרוקו ב-1945. הפרדציה הצעירה ידעה לבסס את מעמדה במישור המקומי. היא השפילה להשיג את תמיכתם של שני אדג'ונים יהודיים בקובלנקה, אגודת הנוער שארל נטר והארנן היהודי-אמריקאי הג'וינט, באמצעות נציגתו, עורכת הפין הלן קאוסין-עטר.

אורח החיים והמשמעת הקפדנית שאפיינו תמיד את הצופיות לא אומצו בקלות על-ידי הצופים והזרדים הצעירים במרוקו. אדג'אר גדד הביע ב-1949 חזות דעת חמורה על הצופים היהודים המתחילים: "ליחידות המרוקאיות אין

שום מושג בטכניקה הצופית. כל אחד מהוה מבשול לחיים הקולקטיביים: היעדר דפוסי התנהגות המאפשרים חיים בחברה.¹⁶⁵ אולם הנוער היהודי המרוקאי ידע בבל זאת לסגל לעצמו את סגנון החיים הצופי, בהקמת מבנים מסובבים במחנות הקיץ והחורף בהתקרבות אל הטבע במרוקו. כך ב־1952 חיבר ראש קבוצה של E.I.F. מפאס מאמר מעניין על היערות במרוקו בשם "בצל עצי מרוקו", שהופיע בכתב־העת של E.I.F. בצרפת.¹⁶⁶

סיגול נכון של עקרונות הצופים בא לידי ביטוי בעבודתם הקבועה עם היחידות העממיות. כאן נתנו הצופים היהודים לפעילותם מימד חברתי מעניין. E.I.F. במרוקו הבינו שהם, המשתייכים לשכבות המבוטלות, מוטלת עליהם החובה לפעול בקרב השכבות העניות. לפעילות זו עם היחידות העממיות היו השלכות בלתי צפויות. יצחק כהן, ראש קבוצה של E.I.F. באוג'דה, כתב ב־1 בפברואר 1954, בדיווחו על טיור בשבט: "כל אחד מתכוון לחפור ולנטוע את השתיל, מעשה שיישאר תרות לנצח בזכרונם של הילדים... מבוגרים שצפו בטקס ביקשו את הרשות לחפור ולטעת שתיל כמו הילדים. לשמחתם הרבה רשות זו ניתנה להם."¹⁶⁷

אולם לאתר קום המדינה חשו E.I.F. במרוקו שהם נמצאים על פרשת דרכים. שוב לא יכלו להתייחס לארץ־ישראל התישנה בתחום החלוצי הכלכלי מבלי להביא בחשבון בעתיד פחות או יותר קרוב השתקעות בישראל. רעיון זה נולד בקרב מנהיגי E.I.F. צרפתיים, וביניהם דוברס גמון, שבעת סיווד בצפון־אפריקה ב־1946 הסביר ל־E.I.F. מקומיים את תוכניתו, שהתקבלה בהתלהבות על־ידי הצופים הצפון־אפריקאים, כך תזלה התוכנית של גרעין E.I.F. בישראל. אולם הגרעין לא התפתח כמצופה, בשל היעדר היענות לעלייה לישראל בקרב E.I.F. בצרפת ובצפון־אפריקה, בייחוד בשנים שלאחר הקמת הגרעין, ובעצם אחת ממטרותיו של אשר אוהיון בשתי שליחותיו במרוקו היתה למשוך את בוגרי E.I.F. לעלות לארץ. שליחותיו הצליחו להביא לעלייתם של מספר צופים ממרוקו, לאחר שעברו תקופת הבשרה בצרפת, אך בסופו של דבר הקיבוץ של E.I.F. לא קם.¹⁶⁸

ואומנם E.I.F. במרוקו לא נמשכו אל הצינונות בראשית שנות ה־50. מעיד על כך הקטע הבא ממכתבו של מר נזל (Neuvel), ראש מחלקת הנוער והספורט בממשלת הפרוטקטורט, בו התליץ על מענק כספי יוצא דופן ליחידות העממיות: "צוות המונחים (הבונה לבוגרי E.I.F.) שמודרך ביס את היחידות העממיות... עומד בעקשנות בלחצים המופעלים עליהם. הוא השכיל להתרחק מהצינונות הקיצוניות אליה ניסו לגרוד אותו בהתחלה, כמו מאידיאולוגיה וזה נתגמלת על־ידי העמלה יקרה."¹⁶⁹

מנהיגי הנוער הציוני במרוקו ניסו לקרב את E.I.F. אל הצינונות. חיים סרוייה, שהיה מודרך בתנועת הנוער הציוני, כתב ב־20 ביולי 1954: "בעת

הבלתי עלי משימה, והיא להפוך את E.I.F. לציונים, כיון שהם מתעניינים בצינונות רק בזמן האחרון." ¹⁷⁰ מתברר שקשה היה למדריכי E.I.F. שגילו קצרות מסוימת כלפי הרעיון הציוני, לשכנע את תנייכים. זה מה שהניע ללא ספק את אנשי מחלקת הנוער והתלוצ' כסוכנות היהודית בירושלים להקים במרוקו תנועה צופית ישראלית, שהאידיאולוגיה הבסיסית שלה היתה צינות ורגישות; כמלים אחרות, הכשרה ועלייה. תנועת הנוער הציוני, בעלת הזיקה לתנועת הציונים הפרוגרסיביים, השיגה בצורה כמעט מושלמת את המטרות האלה במרוקו בשנים 1951-1956. מדריכי הנוער הציוני התמודדו עם נוער קשה, שלמעשה לא הצליח להיקלט בתנועות נוער יהודיות מקומיות. נתן זמן קצר הם למדו עברית, הבידו את תולדות היישוב, את התייחסים השונים של חיי החלוצים בארץ, ולנסוף עלו לישראל, הדבר מוכיח, שבאשר הנוער היהודי בא במגע ישיר עם מדריכים ישראלים שקיבלו את הכשרתם בישראל הכירו מקורב את המציאות הישראלית, התנאות היו טובות הצעידים עלו ארצה.

אך נדמה לנו שהאשמה של E.I.F. בקירנות כלפי הצינונות אינה משקפת לגמרי את המציאות. E.I.F. נמשכו אל הצינונות, האמינו בעקרונותיה, אולם דיעותיהם על הצינונות היו שאובות מספרים, וכאשר הסבירו את הצינונות ל"גורמים" או ליחידות העממיות, הם לא היו משכנעים. דוב בוגרי E.I.F. עלו לישראל בסופו של דבר, אך הם לא הצליחו ליצור אחירה מתאימה להפצת הצינונות בקרב הנוער היהודי במרוקו.

למה אפשר ליהס זאת? האם המצב המדיני במרוקו, כאשר מ־1950 היו יהודי מרוקו קרוצים בין התביעות הלאומניות של המרוקאים המוסלמים לבין האטימות של השלשונות הקולוניאליים, שלא ראו את הנוול ושאוּפו להתמיד בשליטתם במדינה או לפיצול הנוער היהודי במרוקו, שהיה שסוע בין תנועות נוער שונות, בעלות נטיות דתיות, או חילוניות־צרפתיות או ישראליות? טראה ששני הגורמים הללו השפיעו על הנוער. מתברר איפוא, שבגלל ריבוי תנועות הנוער, וגם הרבגונות שאפיינה את יחידות מרוקו, קשה היה להקים תנועת נוער אחת גדולה בעלת נטייה ציונית ברוחה, שתמשוך את רוב הנוער. נראה גם, שהנוער היהודי במרוקו עבר משבר קשה בשנים 1950-1956. הנוער קיבל בבית חינוך דתי לפי מיטב המסורת היהודית, בבית וברובע היהודי הוא ריבד ערבית. מתוך למשפחה ולמלאה הוא גילה עולם מודרני ואת התרבות הצרפתית שעליה למד בבתי־הספר של ביה או של הממשלה הצרפתית. התברר הסובבת אותו היתה ספוגה בתרבות ערב. ומעל כל אלה היתה "הנוכחות" הבלתי מוחשית אך הקבועה של מדינת ישראל. הוא חש זיקה חזקה אליה יום־יום בתדשות, בררשה של הרב בבית־הכנסת, בבית עם הקופסה של הקרן קיימת לישראל, הנוער הזה במבוכה. הוא התמודד עם בעיה רצינית של זהות. קשה היה להחליט באיזו אידיאולוגיה או תרבות לבחור, יעקב תמים, מודרך

הנוער הציוני, הכין יפה את המצב שבו היה שורר הנוער היהודי במרוקו. הוא כתב ב־19 באוקטובר 1953 מקובלנקה לירושלים, זמן קצר לאחר שהגיע מישראל: "אמסור לך חדשות על הציונות במרוקו. זה גרוע ממה שדמיינתי לעצמי. אנו עדיין נאבקים באותם גורמים, הטמיעה, ההוריס. המצב רגוע בכל תנועות נוער... המצב הירוד הזה לא מאפיין את תנועות הנוער הציונית אלא גם כל התנועות האחרות, הצופים, הדתיים, אגודות ספורט וכד... זה כרוך יותר להלך תרוח של נוער יהודי המרוקאי מאשר למצב הציונות".

מכונה זו של הנוער היהודי המרוקאי השתקפה לפעמים בהתכתבות של הצופים במרוקו עם מחלקת הנוער והחלוץ בירושלים. קולום אוסטבול מקובלנקה כתבה ב־6 בינואר 1956: "אני מבצלת את קבלת השגתן [של ישראל] על מנת לכתוב לך פתק, ובייחוד לאחל לך שנה טובה, אף על פי שלא מדובר בשנה החדשה היהודית, אבל לא שוכחים ואת כצדפתיה לשעבר לא כך".

לסיאן בנשושן, מדריכה בנוער הציוני באוג'דה, כתבה ב־5 באפריל 1956 לא' שרסימון עורבת בכתביהעף רביבים בישראל, ושאלה אותה: "האם ישנו בישראל ביום האחרון של פסח תג כמו בצפון־אפריקה, שגוהגים בו לבקר אצל הידידים ולאחל להם שנת אושר ושפע. ערב תגני זה נקרא אצלנו מימונה".

בשאלה זו מורגשת מעין תודה, שבאחד הימים יהיה הכרח לעזוב את הסביבה כה גדולה, והיא רוצה לשמר בחברה החדשה, אליה היא מתעתדת להצטרף, את אחד המנגנים היקרים לה ביותר. התשובה הייתה מאוד קורקטית, אך היה בה חוסר רגישות שאפיינה את הקולטים בישראל בשנות ה־50. הגה תשובתה של עורכת רביבים מ־30 בספטמבר 1956: "המנגן אליו התייחסת... הוא בלי שום ספק מסודר הקיימת בצפון־אפריקה, אך אינו קיים בישראל. מנגן זה מקורו בעובדה שמורש תשרי הינו החודש הראשון של השנה לפי ההלכה בעוד חודש ניסן הוא החודש הראשון של השנה האזרחית [כלומר, תחילת השנה הפיסקאלית]".

הערות

1. שלום, 43, 15 בנובמבר 1928, עמ' 13.
2. ב־1924 נפתח סניף בתוניס, ב־1925 ברבאט (מרוקו), כתנהגתו של שלום בן־איטח. פעיל ציוני (ראה שלום, 26, 15 פברואר 1927, עמ' 24), במאוס 1927 בקובלנקה (ראה שלום, 28, 15 באפריל 1927).
3. ארכיון E.I.F. (פאריס, avenue de Séguier, 27), תיק CR2, פנקס השיחות של E.I.F. ישיבה מ־22 ביוני 1922.
4. ראה: מישל, הצופים.
5. מוריס ליבר (1884-1956) היה מנהלו של הסמינר הרבני בפאריס. הוא פרסם מאמרים על יהודי צרפת והאמנסיפציה בזמן המהפכה בצרפתית (1789). ב־1938 ביקשה ממנו חברת "כל ישראל תברים" לערוך סיור ברשת בתי־הספר שלה במרוקו, ולברוק את הוראת העברית בה. אחרי שליחתו זו חיבר ליבר דו"ח שמסקנותיו יושמו בתום מלחמת העולם השנייה, והם שחוללו את המפנה החשוב של כ־11 אחרי השואה ביחסה להוראת השפה העברית בתי־הספר שלה במרוקו.
6. הגנרל ליאון־לוד ריימס (Rheims) נולד ב־1873, נפטר בפאריס ב־1962. היה בוגר התיכון הישן פוליטכניק. שירת בחיל ההנדסה, השתתף במלחמת העולם הראשונה וקיבל אות הצטיינות. אחרי המלחמה הועבר למחלקת הנדסה במשרד ההגנה בפאריס. קיבל דרגת גנרל ב־1930 והיה גנרל במילואים ב־1933. היה פעיל במוסדות יהודיים אחרי פרישתו מהצבא, בייחוד בשירות E.I.F.
7. ארכיון E.I.F., CR2.
8. שם.
9. שם.
10. שם, ישיבה מ־29 ביוני 1933.
11. הרב הנרי שילי (1906-1975) התחנך בכול אלזס. הוא קיבל את תעודת הרבנות שלו בבית־המדרש הרבני של פאריס, בו־למד בשנים 1925-1931. הוא תרם בצורה רצינית להברתה ולביסוסה של תנועת הצופים E.I.F. בזמן מלחמת העולם השנייה תוך בפעילות המחתרית של E.I.F., ונתמנה לרב (aumônier) של מחנות ההסגרה של פליטים יהודים בדרום צרפת. ב־1952 נתמנה למנהל בית־המדרש הרבני בפאריס, תפקיד שמילא עד מותו (20 במאי 1975). הוא תרם לצרפתיות את המסכתות "סנהדרין ומכות" של המשנה, אנו מודים למר הוג'ר ברג

ד"ר כ"ך קיוו לשלב אותם בתנועותיהם. אבל E.I.F. לא ויתרו. לבסוף, הודות להתערבותו של הברון רוברט דה דוסשילד אצל הגנרל לפון (Lafont), נעשיא הודש של הצופים הצרפתים, התקבלו E.I.F. ל-B.I.F. ב-1938; ראה מישל, הצופים, עמ' 25-28.

ניתן לקרוא בפרטיכל הישיבה: 'מדובר בתמרון של S.D.F., שבראותם שהקבוצות שלנו במרוקו מתפקדות היטב, רצו לספח אותם ולעשות במרוקו מה שלא הצליחו בצרפת.' ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ'23 בנובמבר 1933.

מ'רשה זו הוציאה את התנועה E.I.F. בצרפת - פשישה שהתקיימה ב-27 במארס 1934 הביע מרב ליכוד את יחמתו על תמיכה מסמכות. הוא שאל: האם אין כאן מקום להתלונן בפני הליגה לזכויות האדם, היות שאין מצליחים להסיר את האיסור הזה? ארכיון E.I.F., CR2.

שם, ישיבה מ'20 באוקטובר 1934.

שם.

שם.

התקנון במושבות הצרפתיות קובע, שאם שירותי המינהל הקולוניאליים אינם נותנים תשובה תוך שלושה חודשים, פירושו של דבר שהאישור ניתן. בד'רשון הזמן לעירייה לפני כן, הווי אומר שבקשתו נדחתה.

ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ'20 באוקטובר 1934.

שם, ח'זי גם יהודים במרוקו שלא רצו כלל להשתייך לתנועת נוער יהודית, והם הצטרפו לתנועה של צופים צרפתים חילוניים, בטון E.D.F. (Eclaireurs de France). גרמה לי שדוב היהודים הללו רצו להישמע בחברה הצרפתית, לטעום את טעם השוויוניות באופן מוחשי יותר, או לפעמים לקבל מהר יותר מנוי של ראש קבוצה. עדותו של אריה אולאי מאשרת: ראיון שהתקיים ב'3 באוגוסט 1989. אריה אולאי היה בצופים הצרפתים בעיר פאס במרוקו.

בארכיון משרד החוץ הצרפתי נכאנס נמצא באחרונה (קיץ 1990) מכתב המכחיד את כל פרשת הכרת השלטונות בסניף E.I.F. בקובלנקה. ב'16 בפברואר 1933 פנה ראש עיריית קובלנקה למוכזי הכללי של הפרוטקטורט ברבאט בדבר אישור תקנותיה של אגודה חדשה בקובלנקה כשם: Eclaireurs Israélites du Maroc (צופים יהודים במרוקו). בתשובתו מ'10 במאי 1933 מסר המוכזי הכללי, מריין (Ménilon) שאין באפשרותו, על פי חוקר מס' 9 מ'8 בספטמבר 1931, לאשר אגודות ספורטיביות המורכבות מנתינים מרוקאים מוסלמים או יהודים בלבד. דחיית הבקשה גבעה משני טעמים: 1. הקבוצה של קובלנקה היתה מורכבת מיהודים בלבד, כפי שמתברר בשם האגודה. 2. הצופיות השתייכה לתחום הספורט. בסוף מכתבו ציין המוכזי הכללי, 'שקיימת במרוקים העיקריים של מרוקו אגודה חשובה בשם: Les Belaireurs de

(מכתבו מ'13 באפריל 1989) ולרב הראשי של פאריס, אלן גולרמן (מכתבו מ'30 במארס 1989), שמסרו לנו פרטים אלה.

12. ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ'29 ביוני 1933.

13. מישל, הצופים, עמ' 31.

14. ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ'22 ביוני 1933.

15. שם, ישיבה מ'30 באפריל 1933.

16. שם, ישיבה מ'21 בנובמבר 1933.

17. שם. א' טרייר כתב אומנם בתחילת מכתבו: 'הציונות הינה עוכדה קיימת שצריך לקחת בחשבון. ההתיישבות בצרפת-ישראל הינה ממש כלא, ואין על פי שמסתייגים ממנה אין למנוע מילדינו להכיר אותה ואף לסייע לה כהתאם ליכולתנו.' ולאחר שהחיד מפני 'הסכנה' הסמונה ב'לאומנות יהודית', המשיך: 'אחת המטרות של E.I.F. היא ... אל לנו לשכוח זאת, להפוך לצרפתים את הילדים הללו [הכוונה לילדים של יהודים ורים שהגיעו לצרפת ממזרח אירופה אחר מלחמת העולם הראשונה, הצטרפו במספר רב לתנועת E.I.F.] באותה מידה שאנו רוצים ליהר מחדש, דרך הצופיות, את ילדי המתבוללים.' (שם).

18. מנהיגי E.I.F. לא היו תמיד עקביים בעמדת תנועתם לגבי התעמולה הציונית בצרפת ובצפון-אפריקה. כך הרב ליכוד הוהיר את מנהיגי E.I.F. בישיבה של הוועידה הארצית ב'12 באוקטובר 1929, מפני הפצת הציונות במרוקו. וכך כתוב בפרטיכל הישיבה: 'ביחס לאליאנס הרב ליכוד ברעה שאנו חייבים להישען עליה במרוקו, בה ישנה סכנה גדולה לתדירות הציונות, כי תורה זו גרמה לעלייתם החפזה לפלסטינה של מספר מסוים של יהודי מרוקו אומללים שנאלצו לחזור למרוקו על השבן הממשלה הצרפתית.' (ארכיון E.I.F., CR2). על ירידתם מן הארץ של עולים במרוקו, ראה מאמרנו, דוד כהן, 'ליוסה הציונות', כיוונים, 18 במארס 1983, עמ' 127-129.

19. *La Voz de la Juventud*, טבזיר, נובמבר 1927, עמ' 3. בשאר המאמר נמסר, שקבוצת הצופים קיימה טיולים, הליכה, רכיבת התעמלות.

20. אצ"מ, K.K.L.5/473, מכתב י"י כהן מ'4 באפריל 1930, קובלנקה. י"י כהן היה בשליחות במרוקו מטעם הקיץ הקיימת לישראל.

21. ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ'21 בנובמבר 1933.

22. שם.

23. שם.

24. זה מסביר מדוע E.I.F. חיכו למעלה מעשר שנים לפני שהתקבלו ל-B.I.F. (Bureau Interfédéral du Scoutisme Français). זאת היתה בעצם הכרה רשמית ב-E.I.F. ואומנם S.D.F. התנגדו לכניסת E.I.F. אל B.I.F., כי

המלחמה בקרב הצופים היהודים במרוקו: "במשך תקופת וישי נתבקשו E.D.F. לרסן את התקדמות הצופיות היהודית, מכלי שנכפה עליהם לגבול אותה, הם נדרשו להחיל עליהם נומרוס קלאוזוס [מכסה מוגבלת] של עשירייה מכלל הצופים הצרפתים. כתוצאה מכך נסרו חוגים יהודים מסוימים טינה לפרציה הנו".

הוא מוסיף: "כעת [1945] בוטלה שיטת המכסה המוגבלת, אך E.D.F. לאמשיכים, בצדק, לרסן את התפתחותן של הקבוצות היהודיות, בכך שהם מאפשרים הקמת קבוצות יהודיות חדשות רק במידה שהמדריך העומד בראשן מוסמן E.D.F. נכחו לו עת, שפאשר נפתחו את מנותחם להמוני היהודים הם יעמדו חסרי אונים מול מספר המצטרפים, רבר שיביא לייחד תנועתם ויבריה את הקבוצות הצרפתיות." בריקר, תוביר, עמ' 4.

בינואר 1944 גרמו הלאומנים המרוקאים בהגנת המפלגה הלאומנית איסתקאלל ("עצמאות") למהומות פוליטיות. השלטונות הקולוניאליים הגיבו בחריפות, המצב המדיני היה מאוד מתוח ולא היה רצוני להגיש בקשה להקים תנועת נוער יהודית.

ארכיון E.I.F., CR2, דריח מ"ט בפברואר 1945.

באותה תקופה היתה בקובלנקה קבוצה יהודית של E.D.F. בעלת אופי חילוני, וקבוצה של צופות יהודיות מטעם F.F.E. בהנהגת העלמה קלמרו.

ארכיון E.I.F., CR7, דריח מ"ט בפברואר 1944. עד 1945 ואף במשך שלוש ארבע שנים אחר תום המלחמה היו המוצרים החינניים קצובים במרוקו.

שיגיו זה במנטליות של הנוער היהודי במרוקו חל בעקבות תקופת ממשלת וישי ובעקבות השואה, שקירבה אותו לארץ-ישראל.

את קבוצת הצופות היהודיות מטעם F.F.E. במרוקו, כמו סיטון עדה (Adda) ראשי צופות יהודיות מטעם F.F.E. במרוקו, אנט אל קריאף במכנסא ורנה עובריה בקובלנקה, הלן קנפו במראכש, אנט אל קריאף במכנסא ורנה עובריה בפאס.

אמיל צבאן גולד ב"1922 באוראן שבאלג'יריה. ב"1941 גורש מבית-המדרש למורים באודאן בשל היותו יהודי, במסגרת התחיקה האנטי-יהודית של ממשלת וישי. הוא החליט או עם כמה צעירים יהודים אחרים ממחוז אוראן לעבור למרוקו. בין אלה יש להזכיר את הרב הצבאי יצחק רוש, יוסף מדיוני, אלברט חון, הרב הראשי של משטרת ישראל כיום (1989), יעקב נבון, הרב יצחק אמסלם הרב ארמונד סיסיה. כמעט

France (הצופים של צרפת) המוכרת על-ידי השלטונות, כיון שאין בה שום גטייה דתית פוליטית או עדתית ולה יוכלו להצטרף הצופים היהודים של קובלנקה ולשתף פעולה בצורה יעילה ומעניינת עם החברים בה, רובם צרפתים."

שתי הערות: 1. האגודה נרשמה בשם הצופים היהודים במרוקו (Eclaireurs Israelites du Maroc) ולא E.I.F., כנראה משום שלא רצו להראות קשר ישיר עם ארגון צופי יהודי בצרפת. 2. לא מוזכר ב" S.D.F. (Scouts de France), כפי שמענו מנהגי E.I.F. בצרפת, אלא ב" E.D.F. (Eclaireurs de France). ארכיון נאנט, תיקים 63 עד 66 - Maroc Casablanca.

ארכיון E.I.F., CR2, ישיבה מ-20 באוקטובר 1934.

שם. בתזכיר משנת 1945 שנתגלה בנאנט לאחרונה (קיץ 1990) על תנועות הנוער בחברה המרוקאית, נאמר, שהצופים היהודים במרוקו יכלו לעסוק בצופות, לאחר סירוב השלטונות להכיר בהם ב"1934, רק במסגרת תנועתה E.D.F. החילונית. צוין שקבוצות יהודיות היו קיימות ברבאט, קובלנקה, מראכש, פאס, אוג'דה ומגאדור.

"Les Mouvements de Jeunesse en milieu Marocain", mémoire de fin de stage, par A. Brucker, contrôleur civil adjoint, Casablanca, 1945 (תנועות הנוער בחברה המרוקאית, תזכיר סיום סטאז' של א' בריקר, סגן ממונה על המחוז, קובלנקה, 1945, ארכיון נאנט, תיק 41, עמ' 4, להלן: בריקר, תזכיר).

ארכיון E.I.F. / תיק CO7, "Rapports Maroc 1944 à 1950", (דו"חות ממרוקו). דריח מ"ט בפברואר 1945 בשם "דריח על פעילויות וארגון של המחלקה מאז 24 בפברואר 1944". מוזכר במחלקת ביליו השייכת לאגודת הנוער היהודי שארל נטר מקובלנקה.

על יישום התקנות על היהודים במרוקו מטעם ממשלת וישי ראה מאמרנו: דוד כהן, "אופן יישומה של התחוקה האנטי-יהודית במרוקו בתקופת ממשלת וישי על פי מסמכים חדשים ממשרד הנוף הצרפתי, דבוי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, חטיבה ב, כרך שני, תולדות עם ישראל, העת התרשה, ירושלים תשמ"ו, עמ' 225-228.

F.F.E. הסכימה כבר בשנת 1927 להקים מחלקה לבנות יהודיות, בעוד שהוכרה הרשמית בבגים של E.I.F. אירעה ב"1938 כלבר, ראה מישל, הצופים, עמ' 25. F.F.E. הצליחו יפה בקרב הבנות היהודיות בצפון-אפריקה. ב"1948 היתה בטנג'יר אגודה חשובה ותעילה מאוד של צופות יהודיות מטעם F.F.E., בראשה עמדה אדייאן חורי. התזכיר של בריקר מאפשר לנו להבין מה התרחש בדיוק בתקופת

- 22. אגודת שארל נטר, בקובלנקה.
- 63. ב־13 במארס 1949 הציג ארגאר גדודי להלן קאזיבן-עטר תוכנית מפורטת של פעולות ה־E.I.F. במרוקו, על מנת לקבל מענק מהג'וינט.
- 76. למשל, באותה ישיבה מ־27 בנובמבר 1949 הוזכר אמיל צבאן שכתבר המרכזי של הצופים במרוקו התקבלה והחלטה לערוך מסע התרמות אחד בשנה במרים, ההתרמה למלחמה בשחפת.
- 65. ארכיון E.I.F., CR7, מכתב מארגאר גדודי מאוכרדה להלן קאזיבן-עטר, שהיתה אז בפאריס. לפי מכתב מארגאר גדודי מ־1 ביולי 1949 מאוכרדה לג'ורא אלכסנדר (Alexandre), הממונה הכללי של E.I.F., מתברר כי גדודי היה נציג התעידה הארצית של E.I.F. בצפון אפריקה.
- 76. בקובלנקה היו ארבע קבוצות, בשל גודל הקהילה ופירושה בעיר רחבת ידיים: קובלנקה - שמואל, קובלנקה - עקיבא, קובלנקה - מיימונד (הרמב"ם) וקובלנקה - פלג (Fleg).
- 77. ארכיון E.I.F., CR7, מתח מרוקו, מחנות ויחידות במרוקו, קיץ 1949.
- 68. שם.
- 69. שם.
- 70. שם.
- 71. שם.
- 72. שם, דו"ח סגן הממונה הכללי (Commissaire général adjoint), נציג הוועידה הארצית של E.I.F. בצפון-אפריקה, סיור בחבל אוראן ובמרוקו בנובמבר ודצמבר 1949.
- 73. שם. כך אירע בקובלנקה, שעל מנת להפסיק את גיוס הצופים כצורה לא מסודרת בוטלו שתי קבוצות חדשות שהוקמו על-ידי שני סגני ראשי קבוצות מקבוצת עקיבא.
- 74. שם. בנושא הסמלים נציין את האירוע הבא. עיתונאי צרפתי של כתב-העת L'EIF של הצופים היהודים בצרפת, ביקר בינואר 1948 במרוקו ובסניפי E.I.F. בכתבה שהופיעה מאוחר יותר בשם: "מפאריס עד מראכש" (L'EIF Janvier 1948, No. 1, pp. 15-16). כתב בעל המאמר, שחתם בשם "ויסלה": "כנוגע ל־E.I.F. איתם נפגשתי, הבחנתי שהם לא נושאים עליהם את סמל התנועה אלא בפנים בלב כמו אצלנו בזמן הכיבוש [הנאצי]. עובדה זו הפכה אותם בעיני לסימפטיים יותר." מדוע הצופים היהודים במרוקו לא גשאו את הסמלז לפי אשר אותיון (שיחה ב־15 באוגוסט 1989) הסיבה היתה טכנית. לא הוזמנו סמלים בכמות מספקת על-ידי הנהגת E.I.F. במרוקו. עלינו להזכיר שסמל E.I.F. מציג שני אריות יהודה לרגלי לוחות הברית הנמצאים בתוך מגן, סמל הצופיות הצרפתית (Le Scoutisme Français), המוסד המרכזי של כל

- כולם השתקעו בקובלנקה. אמיל צבאן טוען שהוא זה שהקים ב־1947 את הסניף של E.I.F. בקובלנקה. הוא היה מורה ומנהל בבית-ספר של נייח בקובלנקה וראיון עם אמיל צבאן בקובלנקה, 8 ביולי 1986.
- 47. ארכיון E.I.F., CR7, פרטיכל של הוועידה הארצית, 28 בנובמבר 1948, במועדון אגודת שארל נטר בקובלנקה.
- 48. שם. בסיכומים של הוועידה הארצית היה דרוש: "אין להרשות התערבות מבתוך (לא סוציאליסטית מארקסיסטית ולא רתית אורתודוקסית)".
- 49. שם.
- 50. ראה המל.
- 51. ארכיון E.I.F., CR7, פרטיכל מ־28 בנובמבר 1948.
- 52. שם.
- 53. שם.
- 54. ארכיון E.I.F., CR7, ישיבת הסברה שהתקיימה בפאריס ב־3 בדצמבר 1948, בה נטלו חלק גבי לפואנט (Lafuente), נציגת F.F.E., קאסטיל (Castil), נציג E.U.F., אסטרוק (Astruc), נציג S.D.F., וגמזון ומוסניק, נציג E.I.F. במהלך הישיבה נמסר שסניף E.I.F. באוכרדה (מרוקו) מוכר רשמית על-ידי השלטונות. עלינו לציין שאוכרדה היא עיר הנמצאת על הגבול בין מרוקו לאלג'יריה, ורוב תבדי הקהילה היהודית בה היו ממוצא אלג'יראי ובעלי אורחות צרפתית, דבר שבוודאי הניע את השלטונות הצרפתיים להכיר בקבוצת E.I.F. המקומית.
- 55. שם.
- 56. ההערכות שלנו מתבססות על Recensement général de la population en 1951-1952. Volume IV, Population marocaine israélite, Rabat, 1953 (המפקד הכללי של אוכלוסיית מרוקו ב־1951-1952, כרך 4, האוכלוסייה היהודית המרוקאית).
- 57. ארכיון E.I.F., CR7, הצחת המחווי (מרוקו), ישיבה מ־10 בנובמבר 1949.
- 58. שם. פרטיכל מישיבה מ־27 בנובמבר 1949.
- 59. ארכיון E.I.F., CR7, פרטיכל מ־27 בנובמבר 1949.
- 60. שם.
- 61. ראיון עם אמיל צבאן, 8 ביולי 1986. בריק, שהגיע כנראה למקורות מהימנים, הביע ב־1945 דעה דומה לזו של צבאן: "הכרה בפרוצדיה של צופים יהודים מרוקאים על-ידי שלטונות הפרושקטורס... עלולה לספק למוסלמים הצעירים את הטיעונים להם הם זקוקים, לדרוש יחס דומה." (בריק, תזכיר).
- 62. זאת בעקבות פרסום מאמר של דוג'ר אלטון בעיתון היהודי Noar של

86. שם.
 89. ארכיון CR7, E.I.F. כנס של הממונים הצפון-אפריקאים, 24 ו-25 באפריל 1949.
 90. שם.
 91. שם. הנהגת E.I.F. בקזבלנקה החליטה בהתחלה שפעולתו של אלי רוסנבר ב"אוצר התורה" צריכה להיות ממומנת על-ידי אגודת שארל נטר, שותפה מעורבת בכל מה שנוגע לנוער היהודי בקזבלנקה. למעשה, אגודת שארל נטר לא סייעה לאלי רוסנבר, וכשדיווח על כך להנהגת E.I.F. בקזבלנקה, קיבל ממנה 10,000 פרנקים. אותה הנהגת העניקה סכום של 15,000 פרנק לרוג'י עבו, שהפסיק בינתיים את עבודתו בשירותי הנוער והספורט של ממשלת מרוקו, והציעה לו לקבל על עצמו לטפל ביחידה עממית מטעם תנועת "אם הבנים" בפאס. אנו רואים כאן עד כמה E.I.F. במרוקו השתדלו לסייע לנוער היהודי במצוקה (שם, ישיבה מ'2 בנובמבר 1949).
 92. שם, ד"ח C.G.A. סוחר במחוז אוראן ובמרוקו, נובמבר ודצמבר 1949.
 93. אצ"מ, S.32/77, מכתבו לד"ר בנשלום, ראש מחלקת הנוער והחלוק בירושלים.
 94. שם. מכתבו של רפאל אסולין ממכנס, 9 באוקטובר 1952, לירושלים.
 95. שם. מכתבו של רוד בלחסן (Bellehsen) מרבאט לירושלים, 14 באפריל 1954.
 96. שם. מכתבו של מנהל בית-הספר "כל ישראל תברים" בבח'ד (Boujad) לירושלים, 25 ביולי 1954.
 97. סמי קליין היה ראש קבוצה של E.I.F., שלחם במחתרת היהודית הצרפתית נגד הגרמנים בזמן מלחמת העולם השנייה. הוא נתפס ונרצח להורג בירייה על-ידי הגרמנים ב-7 ביולי 1944. ראה: מישל, הצופים, עמ' 63.
 98. חלוקת הקבוצות והתח כדלקמן:
 הקארטים, בני 14 עד 16 - 11 תברים
 הגדולים, בני 12 עד 14 - 26 תברים
 הבינוניים, בני 10 עד 12 - 36 תברים
 הקטנים, בני 8 עד 10 - 21 תברים
 אין לנו כאן החלוקה המקובלת אצל הצופים, כלומר "גורים", "בוגרים", "מדריך", כי היחידות העממיות היו יחידות צופיות למחצה, אצ"מ, 32/78, הצופים במרוקו (1955-1956), מכתבו של יצחק בן מאוג'דה, 5 בדצמבר 1955.
 99. שם.

האגודות הצופיות בצרפת, אשר ראשי התיבות של S.F. חייבים להימצא בתוך המגן.
 75. שם.
 76. שם. הוא התייחס במיוחד לראשי קבוצות כמו "גרוזלי" (סוג של דב מהרי הסלעים בארצות-הברית), ששמו האמיתי היה דארמון (Darmon), יליד אוג'דה, בעל אורחות צרפתית, שפעל במשותף עם ארנאר גרו' בקרב הצופים המקומיים (פרטים אלה נמסרו על-ידי אשר אחיון בשיחה ב-14 באוגוסט 1989) "Mammouth" (ממותה, פיל קדמון), ששמו האמיתי היה אלברט סיסון (Sutton), יליד מלב שבסנטרה, ושבו מתברר שהמבוגרים או המדריכים הטובים ביותר לא היו ממוצא מרוקאי.
 77. אף על פי ששמות הערים פאס ואוג'דה מופיעים בדרך-אין אנו מוצאים שום פרט עליהן. על מנת לבדוק את מצב הצופים בהן נאלצנו לעיין בדו"ח מחודש אפריל 1950, בנוגע לפאס נכתב: "קבוצת 'ביאליק'. שם האחראי שרביט ז'. הציון: 7.5 (מתוך 10). קבוצה זו התפלגה לביאליק א' וביאליק ב'. רמת הצופיות טובה. חיים יהודיים אינטנסיביים." לאחר ביקורו באוג'דה כתב: "קבוצת 'רוד', האחראי ליאון אמטלס, ציון: 7, קבוצה טובה אך כנסיגה זה חודש. קבוצת 'נרצל', האחראי ויאן פול אמויאל, ציון: 7; קבוצה טובה, סימפטית, ממושמצת ותרועה. הרמה בינונית אך הסיכויים יפים לעתיד." (ארכיון CR7, E.I.F.).
 78. שם. כרוזת מנובמבר ודצמבר 1949.
 79. שם.
 80. שם. דררות מ'1 באפריל 1950.
 81. שם. ישיבת הקאדרים המחוזיים, אוראן, 5 במאריס 1950.
 82. שם. תשובה לשאלון מ'16 בפברואר 1950.
 83. *L'Information Juive*, 57, יולי 1954: ראיון עם אלפונסון צבע, ירושלים, 14 בנובמבר 1989.
 84. על גסיבות הקמת היחידות העממיות יש לשמעון המל הסבר: "גדו' הצליח גם להינתק מתנועת הצופים הצרפתים על-ידי הקמת 'הנועה' מקבילה (U.P. - Unités Populaires). אשר אחיון סוען שגרני הסכים להקמת היחידות העממיות, ובכך לנטוש את E.I.F. ולהיות עצמאי (מכתבו של שמעון המל, 28 באוגוסט 1989: שיחה עם אשר אחיון, 15 באוגוסט 1989).
 85. *L'Information Juive*, 57, יולי 1954.
 86. אצ"מ, S.32/77, הצופים במרוקו (1947-1955), כינוס ראשי הסיוורים, 13 במאריס 1949.
 87. שם.

- 112. שם. מכתב מ־12 באוגוסט 1952. ספרים אלו היו לפעמים עילה לשאלות מביכות מאוד. כך מרדכי אלכריאף ממכנס כתב באוגוסט 1955 לראשי מחלקת הנוער והחלוץ בירושלים, לאחר שקרא את ספרו של מנתם בגין, הפרד: "הייתי דוצה לדעת כיצד מתייחסים שמה בישראל להתנהגותו של דוד בן-גוריון כלפי הארגון בפרשת אלטלנה." (שם).
- 113. בל הפרטים המופיעים כאן נמסרו לנו על-ידי אשר אחיון עצמו, כיום (1989) ראש המחלקה לקהילות הספרדיות בהסתדרות הציונית, בראיון שנערך בירושלים ב־13 במאוס 1989, ובהודמנות זו אנר מביעים לו את תודתנו. הרעיון של הקמת קיבוץ E.I.F. בישראל היה פרי מחשבתו של גמזון אחר מלחמת העולם השנייה. העולים הראשונים היו אמחים לכוא מבית-המדרש לראשי קבוצות של E.I.F. באורסיי (Orsay) ליד פאריס. בין השנים 1946-1948 הגיע גמזון למרוקו, במסגרת סיור בצפון-אפריקה, ונאם בהתלהבות על ארץ-ישראל, מבלי להתחס מפורשות לעלייה אפשרית של E.I.F. במרוקו לישראל. רק ב־1949 כשהעלייה של ראשי הקבוצות מאורסיי היתה למציאות, הציע גמזון לראשי קבוצות של E.I.F. בצפון-אפריקה בכלל ומרוקו בפרט להתסדר לגרעין E.I.F. בישראל. הם תמכו בהתלהבות ברעיון.
- 115. אצ"מ, S.32/77, ד"ח מאשר אחיון מקובלגקה לר"ר בן-שלום, 16 באוגוסט 1951. אשר אחיון ניצל גם את שהותו בפאריס על מנת לברוק באלו תנאים העולים לעתיד ממרוקו ויכלו לעלות לישראל.
- 116. שם.
- 117. שם. הוא חתם: "אשר אחיון, נציג הגרעין E.I.". אשר אחיון שלח למעשה דרחות בעלי תוכן שונה לשלושה נמענים בארץ: 1. ר"ר בן-שלום, ראש המחלקה לענייני הנוער והחלוץ. דרחות אלה היו כלליים וקשורים לכל הנויבטים של שליחותו. 2. שמעון המל (שמו) בקיבוץ עין-הנציב בעמק בית-שאן, אליו דיווח על הויבט הצופי הסהור של שליחותו. 3. בריגידורא, הממונה על המודד הדתי במחלקה לענייני הנוער והחלוץ. בשתי הודמנויות שונות הוא הבהיר היטב לבריגידורא את המטרות העיקריות של שליחותו. ב־3 בספטמבר 1951 כתב מקובלגקה שהתנועה, כגראה תנועת הנוער של "המזרח", לא היתה מאורגנת היטב בקרב הקבוצות הצופיות, וזאת בשל אי הצלחתו של השליח הקודם של "המזרח", שלמה סבאג. הוא התכוון איפוא לתת לשליחותו גוון ציונידתי מובהק. ב־11 בנובמבר 1951 כתב: "לכל הקבוצות עבודה ופעילות משלהן בתור קבוצות צופיות. עבודתי היא בשילוב פעילויות ציוניות. אפא"א. אגו מודים לאשר אחיון שהעמיד לרשותנו את

- 100. שם.
- 101. שם.
- 102. שם. מכתבו של יצחק כהן מאונידה, 23 במאוס 1956, לגברת שרסימון ממחלקת הנוער והחלוץ בירושלים.
- 103. "בלוק" כלל: ועד הפועל ומנהל, בית אב E.I.F. הבסיסי, לפעמים ועדה מקומית ולבסוף היחידה העממית עצמה, L'Information Juive 57, יולי 1955.
- 104. בלוקים של היחידות העממיות היו קיימים בערים הגדולות, במרכזים הבאים: בני-מלאל, קסבה-סלדה, סטאט, בוואד, ואדום, מלמנט, סיד ווחאל, אמזמוי (שם).
- 105. אצ"מ, S.32/77, מכתב מאמיל צבאן, הממונה המחחי של E.I.F. במרוקו, לירושלים, 26 בפברואר 1951. גראה שהיו בבל מרוקו 300 צופים יהודים בתנועות צופיות לא-יהודיות חילונית, כגון E.D.F.
- 106. שם. מכתב לירושלים, 30 במאי 1949.
- 107. ארכיון E.I.F., תיק E.I.F. P.59, 1, ינואר 1948, עמ' 16-15.
- 108. אצ"מ, S.32/77, מכתב מ־8 בינוני 1951.
- 109. שם.
- 110. הספרים השימושיים ללימוד השפה העברית שהיו שכחים באותה תקופה הם: יסודות, עלה או רב, עברית לכל איש: זאת עד 1951-1952. החל מ־1953 הספר השימושי הגפוך ביותר הוא אלף מלים (א, ב, ג, וד). הצופים היהודים במרוקו הוטינו את ספרי לימוד העברית עבור החניכים שלהם, ואף לא פעם לעצמם, כי גם הם תכננו לעלות לארץ-ישראל. אולם בקהילות המסורתיות, כגון קהילת צפרו בהרי האטלס התיכון, לא העסיקה את המורכבים הוראת השפה העברית. אבנר אסולין מצפרו כתב: "בל הבנים והבנות שלנו לומדים עברית בבתי-הספר בהם הם מבקרים. לא מתפקידנו לארגן קורסים אלה, כי אין בטונתנו לאמן יותר על המידה את הילד." (ראה: אצ"מ, S.32/77 מכתב מצפרו לירושלים מ־8 בינוני 1951).
- 111. שם. מכתב מירושלים למשה אבותצידה ברבאט, 3 ביולי 1952. ואומנם כתוכניה המצורפת למכתב מ־19 במאי 1952 אנו קוראים: "תנועת E.I.F. הינה תנועה פעילה, תנועה פלורליסטית הכוללת שלוש מגמות, שלושות דתיות: מסורתית, ליברלית, ציונית" (שם). אך התוכניה עצמה רחוקה מלהיות בעלת אופי יהודי מובהק. תכתו בקסעים של מחזות וקומדיות במערכת אחת על קרב רוגסבו (Roncevaux), המסמל את הגבורה הצרפתית, ועיבודו של סיפור שלגיה בתור מסמר הערב.

- הארכיון הפרטי שלו.
- 118. ארז"מ, S.32/77 החכשרה הזו היתה צריכה להתקיים אך ורק בהנהגתו של אשר אוחיון, "כי לא היה בא בחשבון, מסיבות אידיאולוגיות, שעברו הבשרה אחרת", כתב אשר אוחיון.
- 119. בין 29 באוגוסט 24 בספטמבר 1951 ארגן אשר אוחיון שני מחנות קיץ בסיומלילין (29 ר"ט 30 באוגוסט) ומדאכש (23 ר"ט 24 בספטמבר). בין התארכים הללו ביקר בסניפים שונים במרוקו. בקובלנקה ארגן כמעון של אגודת שארל נטר בין 2 ל-6 בספטמבר שני כנסים קטנים של ראשי קבוצות (Chefs de troupe - C.T.) ושל ראשי סיורים (Chefs de patrouille - C.P.). ברבאט הוא שהה ב-10°14' בספטמבר, בפאס ב-14°18' בספטמבר, בצפון ב-18 בספטמבר (תוא שהה הצי יום בצפון). המרחק 28 קילומטר בלבד מפאס, במכנס ב-19°20' בספטמבר. (שם, דרך אשר אוחיון מ-29 בספטמבר 1951 לריד בנשלום בירושלים).
- 120. על יצירת אגודה ישראלית כתב אשר אוחיון בזמן מחנה הקיץ של סיומלילין, בספטמבר 1951: "ארגון עונג שבת בו נטלו חלק כ-200 ילדים (שהשתייכו ליחידות העממיות מאחור המרכז של מרוקו ומאחור טוניסיה). הם שרו שירים ורקרו הזרות שלמדו איתי זמן מה לפני כן. במחנה הילדים שרו שירים עבריים בלבד שלמדו לא מזמן". (שם).
- 121. שם.
- 122. שם.
- 123. שם בלי תאריך (ספטמבר 1951?).
- 124. שם.
- 125. שם.
- 126. שם.
- 127. על עלייתם לישראל של ראשי קבוצות של E.I.F. ממרוקו בשנים 1954-1956 ראה אצ"מ, S.32/77. חלק מהם שאלו את חברי המחלקה לנוער בירושלים, האם עדיף להשקיע בקיבוץ או במושב. ברוב המקרים יעצו להם אנשי ירושלים להתיישב כמושב, כי הם עלו עם משפחותיהם.
- 128. אצ"מ, S.32/77, דרך מ-29 בספטמבר 1951. בין הממונים החלוציים שנבחרו עלידי אשר אוחיון עלינו לצסט: מוריס אבנחצירא מרבאט, דוד אוחיון ממכנס, רפאל בנסימן מפאס ואבנר אטלין מצפון.
- 129. ה-Semeurs היו ראשי קבוצות של E.I.F. לשעבר שלמדו בבית-המדרש למדריכים על שם "גילבר כלוך" בארסיה. לאחר מלחמת העולם השנייה הורגש צורך דחוף בהנהגת ה-E.I.F. בקאדרים, ובנסיבות אלו הוקם בית-מדרש למדריכים בארסיה.
- 130. אצ"מ, S.32/77, ישיבת קבוצת ה-Semeurs מקובלנקה, 11 בנובמבר

- 131. אצ"מ, S.32/77. הוועדה החלוצית היתה מורכבת מאסתר לסדי, ג'ק לוי, אנדרה זאב"ב ורחמי. היא הוקמה עלידי אשר אוחיון.
- 132. מקור המונח היה הבחירות למועצות אזוריות שנערכו עלידי ממשלת צרפת הפרוטקטורט. בחירות אלו "כווננו" עלידי השלטונות הצרפתיים, להציב תלואונים המרוקאים קראו להחרים את הבחירות בערים הגדולות במרוקו. ממונות מצדו מקובלנקה, בה הצביעו 4.1% מהבחורים בלבד. המונח דוכא "בצורה נמרצת" עלידי סחלת הביטחון הצרפתיים. היו 5 הרוגים מצד המרוקאים ו-77 מצועים, ביניהם 30 איורפאים. למעלה מ-6000 מרוקאים נעצרו (ראה: גולנאן עמ' 248).
- 133. שם.
- 134. הכרוז נמצא באצ"מ, בתיק S.32/77. כתוב בו ש-40% מהיהודים נטלו חלק בהצבעה.
- 135. שם. מכתב מ-20 בנובמבר 1951 לריד בן-שלום בירושלים. הוא הוסיף בנוגע לבעיית של יזמי מרוקו בישראל: "מדברים באן על מחסור במוח, בדיוק, בהפליה, באכסלה... ובגד כל זה השליח צדיק להראבך ולחביא נתונים הסותרים אמירות אלו". (שם). עלינו לציין שנכון הוא שהלק קטן מאוד מיהודי מרוקו שעלו לישראל בשנים 1949-1951 נתקלו בקשי קליטה בארץ וחזרו למרוקו. אין בידינו נתונים מדויקים.
- 136. שם. לאו כהן (Léo Cohn), יליד המבורג, סירב לעלות לישראל בעקבות משפחתו. הוא עדיף לספל בנוער היהודי בצרפת והשפיע עליו השפעה עמוקה מבחינה אידיאולוגית. הוא נעצר עלידי הגסטאפו ב-16 במאי 1944 ונספה באושוויץ (ראה מישל, הצופים, עמ' 33).
- 137. אצ"מ, S.32/77, מכתב מאשר אוחיון מ-20 בנובמבר 1951 לירושלים. E.I.F. ממרוקו החלו להשתתף במכון למדריכי חוץ-לארץ בירושלים מאוחר יותר, בסביבות 1955. ראה אצ"מ, S.32/78, מכתביהם של דוד בלחסן מרבאט, 14 בנובמבר 1955; של הלך בגלולו מקובלנקה, 20 בנובמבר 1955; ושל קולט טבל, גם כן מקובלנקה, 6 בינואר 1956.
- 138. שם, דרך של אשר אוחיון לריד בן-שלום בירושלים, 29 בספטמבר 1951.
- 139. שוחה עם אשר אוחיון, 15 באוגוסט 1989.
- נעזרנו בארכיון הפרטי של אשר אוחיון המכיל דרכות אחרים משליחותו השנייה, אך לא מצאנו בהם חידוש רב בנוגע לתכנים ולפעילות הצופית הסדורה. עם זאת, שני נושאים משכו את תשומת לבנו: 1. אשר אוחיון הצליח לשוות ליסקס ההכשרה של הצופה שבועת האמונים של הצופה הצעיר, אופי יהודי מובהק. כך כתב בדו"ח ב"ב ביוני 1955: "צוקחה אחרת שנראית חשובה בעיני היא ההבטחה הצופית. אפשר לומר

שבתנועת הצופים, ההבטחה היא 'הברי-מצוות' של הצופה. עד כה לא היה לטקס ההבטחה אופי יהודי מיוחד, ועל זה עמדתו כבר לפני התחנות. בעת נתקבלה החלטה המחייבת כל הגורמים במרוקו, הנהגה במיוחד החידוש: הצופה מתעטף בטלית, מברך 'שהחיינו' לפני הבטחה, קריאת קטע מובחר מהתהילים. בשני המחוזים שהתקיימו במחנה הרגשתי חובות המבטיח לשמור על ערכי היהדות ולקיים המצוות כדי לשמש דוגמה לאחרים."

2. אשר אחיזן היטיב לתאר את המצב הפוליטי והבטחוני שאפיין את השנים 1955-1956 במרוקו. באחד מהדו"חות כתב: "אני לא יודע אם מותר להשתמש במלה פתאומי בנוגע לגל הטרור שפגע במלאח ובצדפתים כאחד, כי בזמן חשש היה קיים. אחרי שקם יחסי ששרד במשך שבועות מספר, והתפרצות ועוצה את הקהילות בעומק. הצאות כל זה ממכתמות פי עשרה בודאי מאשר מציגים העיתונים, המונים התפרצו לבתים, גבנו, שרפו, היכו ועוד... פחד איזם אחז את כל היהודים; מהם ברחו והשאירו בתיהם פתוחים, אהרים הסתגרו... השלטונות הנהיגו עוצר לילה מ"ס בערב עד 5 בבוקר, שעודנו קיים." אפא"א, דו"ח מקובלנקה מ"ד 4 בתלי 1955.

139. אצ"מ, S.32/77, דו"ח של אשר אחיזן מקובלנקה לד"ר בך-שלום בירושלים, 3 בינואר 1955.

140. שם. השינוי החשוב ביותר נבע מגידול מספר המדריכים - 45. אלה היו בוגרים בני 18 עד 22 שנחלקו לשניים: ראשי יחידות צופיות וראשי היחידות העממיות. השאר נחלקו כך: צופים בני 15 עד 17, כ-200 בנים ובנות השייכים לקבוצות, והגורים בני 9 עד 13, כ-100 בנים ובנות השייכים ללהקות.

141. שם.

142. שם. על החיגוך הדתי של E.I.F. במרוקו כתב אשר אחיזן מקובלנקה בכ"ח באדר תשס"ו (פברואר 1955): "תנועת הצופים השתנתה מאד... בעיקר בשטח הדתי. אחרי המהגה של חנוכה דרשנו... ישיבת הירוש עם המדריכים ועוד כמה אנשים הקרוכים לתנועה. בישיבה עוררנו בעיה חמורה ואת... אך הדיבר נסתב וגרמה לי בכונה. מכיון שלא תמיד נוח לשמוע בקורת תריפה ולהחליט על הדרך הקשה של תיקון המצב. קבעתי פגישה עם גדו... או התברר לי שהוא רואה בתור תפקיד חשוב, גם בעתיד חינוך הנוער במרוקו, ולכן יש לשמור על המדריכים (במרוקו). אם כן, אינו כל כך מסכים שאתקשר עם מדריכי התנועה באופן חופשי, חוץ מקובלנקה."

שמעון המל השאנה מצדו במכתב מעין-הנציב מ"ד 5 באפריל 1955 לאשר

אוחיזן, מדוע רוב הצופים שתגיעו לישראל ממרוקו בזמן האחרון פנו בעדיפות ראשונה לתנועות "השומר הצעיר" או "הנוער הציוני", אפא"א. מתברר שגדו' הנהלת הצופים במרוקו לא ראו בעין יפה את הפעילות הדתית בקרב הצופים, כפי שאמר אשר אחיזן עצמו: "אין הפרדה בין נושא ציוני לבין נושא דתי, שם, והם הכשילו לא פעם ארגון סמבטרים בעלי גוון דתי מובהק. ראה: מכתב מאשר אחיזן למר אליצור מהמחלקה לנוער - המדרו דרתי, ירושלים, 6 בתני 1955, אפא"א.

143. אצ"מ, S.32/77, שוחררו מהשיעורים לעברית כל הצעירים שלמדו בבתי-ספר של ב"ה, כי שם למדו עברית 4 שעות בשבוע. מתברר

איפוא שראשי הקבוצות של E.I.F., שבדרך כלל השתייכו לבורגנות היהודית הבינונית וגרו בחלק האירופי של העיר, ביקרו בבתי-ספר צרפתיים וידיעותיהם בעברית ובמקצועות היהדות היו דלות ביותר. שם.

144. ערותו של שמעון המל מעין-הנציב במכתבו אלי, 28 באוגוסט 1989.

145. בנוגע לשליחותו של אשר אחיזן והיחס של ארגאר גדו', הוא כתב: "התנגדות זו [של ארגאר גדו'] גרמה לאכזבתו של אשר אחיזן בשליחות המחלקה לנוער והחלוץ. על כל צעד ושעל הוא הרגיש את ההשפעה השלילית של גדו' ואנשי 'הצדק'. אם זכורני (וגרוע) אינו מטעה אותי, אשר קיצר את שליחותו במרוקו משום כך."

146. אצ"מ, S.32/77, מכתב משמעון המל לד"ר בך-שלום בירושלים, 4 בנובמבר 1955.

147. ראה בנושא זה אצ"מ, S.32/319, הנוער הציוני במרוקו (1951-1956).

148. על ראשית התנועות החלוציות בצפון אפריקה ראה: אברהמי, עמ' 240-191.

149. אצ"מ, S.32/319, מכתב משליח הנוער הציוני ישראל בך-חיים מקובלנקה לג'וינט, 13 בפברואר 1952.

150. שם.

151. שם. מכתב מישראל בך-חיים מקובלנקה למחלקת הנוער בירושלים, 10 בדצמבר 1951.

152. שם.

153. הנה שמותיהם: בנישו ג'ק, מוכיר הקן ומשניה: אליהו כרסנטי, דובר ההנהגה ומבקר: לאון אסולין, גובר כללי: רחל אדרי, ספרנית: ראשי קבוצות: רובוט רימי, דב קורקוס, יעקב סמין, חיים סרוייה, שולמית אוולאי וג'ק דרעי (שם), מכתב מ"ד בפברואר 1952. עלינו לציון שג'ק דרעי היה חבר E.I.F. לשעבר.

154. ראה בנושא זה אצ"מ, S.32/319.

- שם. 171
 שם. S.32/78. 172
 שם. 173
 בשנת 1956 טרם נחוגה המימונה בישראל ברוב עם, כנהוג עתה זה שנים
 מספר.

155. שם. יש לומר שהגוינוס סיפק להם את הציוד ומוצרי המון למחנה התורף שלהם.
156. שם. מכתב מישראל בן-חיים מקובלנקה למחלקת הנוער והחלוץ בירושלים, 12 בדצמבר 1951. מי בקהל הבין עברית? מעסים מאוד, ונראה שתרגמו לצרפתית חלקים ניכרים מהמערכונים. וזה שולמן דיבר עברית (ראה את ספרו: Autobiographie, Paris, édition de l'auteur, 1980, אולם ס'ד לוי וי'ד בנאצוף לא דיברו עברית).
157. שם, S.32/319, "Reportage sur Hanoucca 5712" (כתבה על חנוכה השי"ב), 15 בינואר 1952, קובלנקה.
158. על הרמח של הנוער היהודי במרוקו, ראה עדותה של רחל צרפתי-כהן, בתוך: שלוחות לגולה עם' 592-596.
159. אצ"מ, S.32/319.
160. שם. למעשה אנשי ה-E.I.F. לא רצו להצטרף לקיבוצים של השומר הצעיר. הם העדיפו מוסדות או קיבוצים של הפועל המזרחי.
161. שם.
162. שם, מכתב מניק מרציאו למחלקת הנוער בירושלים.
163. מכתב מסלאח סולטן לואב טרוניק, נראה לנו איפוא שבשנים 1953-1954, בשל ההתפתחות הפוליטית במרוקו, החל הנוער היהודי לפנות יותר ויותר לישראל והצטרף לתנועות נוער בעלות מגמה ציונית ברורה, וזאת על חשבון E.I.F.
164. שם. מכתב ממרדכי איפרגן, 13 ביולי 1956.
165. ארכיון E.I.F., Maroc, CO7, "דוחות מ-1950, ישיבה מ-26 בנובמבר 1949.
166. L'EIF מס' 5, ינואר 1952, עמ' 9.
167. אצ"מ, S.32/78, מכתב למחלקת הנוער בקובלנקה.
168. גרעין E.I.F. בישראל התפרק לשלושה חלקים: קבוצה אחת התיישבה בקיבוץ שרה-אליהו בעמק הירדן, קבוצה שנייה בקיבוץ ניר-ציון ליד חיפה, וחברי הקבוצה השלישית העדיפו להתיישב בערים הגדולות (גמסר על-ידי אשר אחיון, 14 באוגוסט 1989).
169. ארכיון הפרושקטורט של מרוקו, נאנט (Nantes), חיק 802, מכתבו של א' נחל מ-14 באפריל 1955 למנכ"ל מחלקת הפנים. גודל המענק היה 600,000 פרנקים. תשובת מחלקת הפנים הייתה חיובית (ראה באותו חיק תשובתו של מר לוואסר (Levasseur), מנהל לשכת הנציב הכללי ברבאט, 3 במאי 1955).
170. אצ"מ, S.32/319, מכתב מחיים סרוייה מקובלנקה לאריה סרפר ממחלקת הנוער בירושלים, 20 ביוני 1954.

שליחות לגולה של יחידות לגולה (1945-1948), הקיבוץ המאוחד, 1989.

ראיונות

אשר אוהיון, ירושלים, 13.3.89, 14-15.8.89

אריה אזולאי, אשדוד, 3.8.1989

שמעון המל, צידהנציב, 28.8.1989

אמיל צבאן, קובלנקה, 8.7.1986

אלפונסו צבע, ירושלים, 14.11.1989

מקורות

ארכיונים

ארכיון E.I.F.

אצ"מ

אפא"א

נאנט

ספרים ומאמרים

אברהמי

חנה אברהמי, "ראשיתה של תנועת נוער חלוצית בצפון-אפריקה (1943-1948)", שורשים במזרח א, יד סבנקין, תשמ"ג, עמ' 191-240.

המל

Frédéric Simon Hamnel, *Souviens-toi d'Amalek* CLKH, Paris, 1982

המתדורה העברית של ספר זה: ש' המל - "אשר עשה לך עמלק, מאבקים של יהודי צרפת 1938-1944", בית לחמי הגטאות והצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 1989

ג'וליאן

Charles-André Julien, *Le Maroc face aux impérialismes (1415-1956)*, Jeune Afrique, Paris, 1978.

מישל

Alain Michel, *Les Eclaireurs Israélites de France pendant la Seconde Guerre Mondiale*, E.I.F., Paris, 1984.

מיפקד

Recensement general de la population en 1951-1952. Volume IV. Population marocaine israelite Rabat, 1953.

שולמן

Zede Schulmann, *Autobiographie*, Paris, 1980.

שורשים במזרח

קבצים לחקר התנועה הציונית והחלוצית
בקהילות ספרד והאסלאם

ג

מועצת המערכת:

ד"ר יצחק אברהמי, ד"ר עירית אברמסקי-בליי,
ד"ר יעקב גורן, יצחק גרשון, ד"ר דוד כהן,
אשר נתן, ד"ר יהודה דימר.

29

עורך
יצחק אברהמי

ISSN 0333-7006

יד סבנקין

המכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית בקהילות ספרד והאסלאם

© כל הזכויות שמורות ליד סבנקין
נשדר ותפס בדפוס קט אופסט - תל אביב
ישראל 1991